

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

Adroddiad Safonau Comisiynydd y Gymraeg – Adran 64 Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011

Gweinidogion Cymru

[Cyf: 20140530ASGC-1]

Cynnwys

1. Cefndir a chyd-destun	1
2. Ymchwiliad safonau mewn perthynas â Gweinidogion Cymru	2
3. Rhesymoldeb a chymesuredd	3
4. Tystiolaeth a dderbyniwyd gan Weinidogion Cymru	5
5. Tystiolaeth a dderbyniwyd gan aelodau'r cyhoedd	17
6. Tystiolaeth a dderbyniwyd gan Banel Cynghori Comisiynydd y Gymraeg	25
7. Casgliadau'r Ymchwiliad Safonau	27
8. Y camau nesaf	46
Atodiad A – Rhestr o'r ymatebwyr i'r ymchwiliad safonau	45

1. Cefndir a chyd-destun

Prif nod Comisiynydd y Gymraeg, sefydliad annibynnol a grëwyd gan Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011, yw hybu a hwyluso defnyddio'r Gymraeg. Gwneir hyn drwy ddwyn sylw at y ffaith bod statws swyddogol i'r Gymraeg yng Nghymru a thrwy osod safonau ar sefydliadau. Bydd hyn, yn ei dro, yn arwain at hawliau i siaradwyr Cymraeg.

Bydd dwy egwyddor yn sail i waith y Comisiynydd:

- o ni ddylid trin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg yng Nghymru
- o dylai personau yng Nghymru allu byw eu bywydau drwy gyfrwng y Gymraeg os ydynt yn dymuno gwneud hynny.

Ar 6 Ionawr 2014 cyhoeddodd Llywodraeth Cymru ddogfen 'Safonau arfaethedig mewn perthynas â'r Gymraeg'.¹ Mae'r safonau arfaethedig hyn wedi cael eu datblygu i osod dyletswyddau ar gynghorau sir a chynghorau bwrdeistref sirol yng Nghymru, awdurdodau parciau cenedlaethol a Gweinidogion Cymru.

Wrth gyflwyno'r ddogfen, nodwyd yr isod gan Lywodraeth Cymru:

Mae'r safonau wedi'u drafftio gan gadw mewn cof yr egwyddorion o fod yn rhesymol ac yn gymesur. Yn achos rhai gwasanaethau, rydym wedi datblygu detholiad o safonau sy'n gofyn am wahanol lefelau o ddarpariaeth.²

Bu'r ddogfen hon yn sail ar gyfer ymchwiliadau safonau Comisiynydd y Gymraeg ac ymarferiad Llywodraeth Cymru i gasglu tystiolaeth er mwyn llunio Asesiad Effaith Rheoleiddiol.

2. Ymchwiliad safonau mewn perthynas â Gweinidogion Cymru

Yn unol ag adran 62, Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, cyflwynwyd hysbysiad rhagymchwilio ar 6 Ionawr 2014 at sylw Gweinidogion Cymru. Hysbysiad ysgrifenedig sy'n datgan bwriad Comisiynydd y Gymraeg i gynnal ymchwiliad safonau, ac sy'n pennu pwnc yr ymchwiliad safonau, yw hysbysiad rhagymchwilio. Ni chaiff y Comisiynydd gynnal ymchwiliad safonau oni bai iddo roi hysbysiad rhagymchwilio i bob person perthnasol (sefydliad) o leiaf 14 diwrnod cyn dechrau ar yr ymchwiliad.

Pwnc yr ymchwiliad safonau hwn oedd dyfarnu ar ba safonau (os o gwbl) a ddylai fod yn benodol gymwys i Weinidogion Cymru (p'un a yw'r safonau eisoes wedi eu pennu gan Weinidogion Cymru o dan adran 26(1) ai peidio).

Cychwynnodd cyfnod yr ymchwiliad safonau hwn ar 27 Ionawr 2014. Daeth i ben ar 18 Ebrill 2014.

Yn rhan o'r ymchwiliad safonau hwn, casglwyd gwybodaeth gan Weinidogion Cymru. Gwnaethpwyd hynny trwy dderbyn holiadur wedi ei lenwi ganddynt. Yn gyfochrog â'r broses o gasglu tystiolaeth gan bob person perthnasol, casglwyd tystiolaeth gan y Panel Cynghori a'r cyhoedd.

Gosodwyd holiadur i'r cyhoedd ar wefan Comisiynydd y Gymraeg. Pwrpas yr holiadur hwn oedd rhoi cyfle i aelodau'r cyhoedd nodi beth roeddent yn teimlo sy'n rhesymol i'r sefydliadau ei wneud a'i ddarparu yn Gymraeg, a hynny gan ystyried y gofynion ynghlwm wrth y safonau arfaethedig a gyhoeddwyd gan Lywodraeth Cymru ar 6 Ionawr 2014. Gosodwyd hysbysiadau yn y wasg genedlaethol yn ystod cyfnod yr ymchwiliad safonau yn tynnu sylw'r cyhoedd at yr holiadur hwn. Yn ogystal â hynny, lansiodd fideo er mwyn rhoi cyflwyniad i'r broses, ac i ddangos i'r cyhoedd sut y gallant ymateb i ymchwiliadau safonau.

3. Rhesymoldeb a chymesuredd

Yn unol ag adran 63 (1) Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, rhaid i'r Comisiynydd roi sylw i'r angen am sicrhau nad yw gofynion am i bersonau gydymffurfio â safonau yn rhinwedd adran 25 (1) yn afresymol neu'n anghymesur.

Wrth gynnal ymchwiliad safonau, rhaid i'r Comisiynydd ystyried:

(a) o ran pob gweithgaredd a bennir yn Atodlen 9 y mae person yn ei wneud, a yw'n rhesymol ac yn gymesur i safonau cyflenwi gwasanaethau fod yn benodol gymwys i berson ai peidio, a

(b) o ran pob gweithgaredd o'r fath, os yw'n rhesymol ac yn gymesur i safonau cyflenwi gwasanaethau fod yn benodol gymwys i berson, ddod i'r casgliad y dylai safonau cyflenwi gwasanaethau fod yn benodol gymwys i berson mewn perthynas â'r gweithgaredd hwnnw.

Wrth ystyried y cwestiwn o resymoldeb a chymesuredd, dylid nodi bod y Mesur yn rhoi dyletswydd ar Weinidogion Cymru i sicrhau bod rheoliadau yn darparu bod safonau cyflenwi gwasanaethau sy'n ymwneud â phob un o'r gweithgareddau yn Atodlen 9 a wneir gan y person (ac i'r graddau y mae'n eu gwneud) yn benodol gymwys i'r person hwnnw.

Ond nid oes rhaid i Weinidogion Cymru sicrhau bod rheoliadau yn sicrhau bod safonau cyflenwi gwasanaethau yn benodol gymwys i berson mewn perthynas â gweithgaredd a bennir yn Atodlen 9 os yw, neu i'r graddau y mae:

(a) adroddiad safonau o dan adran 64 yn nodi y byddai'n afresymol neu'n anghymesur i safonau cyflenwi gwasanaethau fod yn benodol gymwys i berson mewn perthynas â'r gweithgaredd hwnnw, neu

(b) Gweinidogion Cymru o'r farn y byddai'n afresymol neu'n anghymesur i safonau cyflenwi gwasanaethau fod yn benodol gymwys i berson mewn perthynas â'r gweithgaredd hwnnw.

Nid yw hynny'n atal rheoliadau rhag darparu bod safonau cyflenwi gwasanaethau eraill yn benodol gymwys i berson.

Drwy wneud rheoliadau dan y Mesur hwn yn arferadwy drwy offeryn statudol, awdurdodir Comisiynydd y Gymraeg i roi hysbysiad cydymffurfio i berson.

Hysbysiad cydymffurfio yw hysbysiad a roddir i berson gan y Comisiynydd:

(a) sy'n nodi, neu'n cyfeirio at, un neu ragor o safonau a bennir gan Weinidogion Cymru o dan adran 26(1), a

(b) sy'n ei gwneud yn ofynnol i berson gydymffurfio â'r safon neu â'r safonau a nodir neu y cyfeirir ati neu atynt.

Bydd Comisiynydd y Gymraeg yn ystyried y dystiolaeth a ddarparwyd wrth ddod i benderfyniad ar gynnwys hysbysiad cydymffurfio a roddir i berson.

Nid yw'r ffaith bod safon yn benodol gymwys i berson yn golygu bod dyletswydd arno i gydymffurfio â'r safon honno. Dim ond os bydd y Comisiynydd yn rhoi hysbysiad cydymffurfio iddo, a bod yr hysbysiad hwnnw'n ei gwneud hi'n ofynnol i gydymffurfio â safon, y bydd y dyletswydd honno mewn grym.

Cyn rhoi hysbysiad cydymffurfio i berson, bydd Comisiynydd y Gymraeg yn ymgynghori â'r person. Nid yw methiant y person i gymryd rhan mewn ymgynghoriad yn atal y Comisiynydd rhag rhoi hysbysiad cydymffurfio i'r person hwnnw.

Wedi i Gomisiynydd y Gymraeg roi hysbysiad cydymffurfio i berson, caiff y person hwnnw wneud cais i'r Comisiynydd yn gofyn iddo ddyfarnu a yw'r gofyniad i gydymffurfio â'r safon honno, neu gydymffurfio â'r safon yn y modd hwnnw, yn afresymol neu'n anghymesur ai peidio. Pe bai'r Comisiynydd yn hysbysu person nad yw'r gofyniad i gydymffurfio â safon yn afresymol neu'n anghymesur, rhoddir hawl yn y Mesur iddynt apelio i'r Tribiwnlys er mwyn dod i ddyfarniad.

Meini Prawf Comisiynydd y Gymraeg

Wrth ddod i farn ar bwnc yr ymchwiliad safonau hwn, yn unol â'r gofynion yr amlinellir yn Rhan 4, Pennod 8 y Mesur, ystyriwyd y meini prawf canlynol ochr yn ochr â'r dystiolaeth a dderbyniwyd yn rhan o'r ymchwiliad safonau:

- A yw'r sefydliad yn agored i orfod cydymffurfio â safonau – a yw'r sefydliad yn dod o fewn Atodlen 5 a hefyd o fewn Atodlen 6, neu yn dod o fewn Atodlen 7 a hefyd o fewn Atodlen 8?
- A yw'r dosbarth o safon (cyflenwi gwasanaethau; llunio polisi; gweithredu; cadw cofnodion; hybu) yn gymwysadwy i'r sefydliad?
- A yw'r sefydliad yn gwneud y gweithgaredd³ dan sylw?
- A yw'r sefydliad eisoes wedi ymrwymo i ddarparu'r gweithgaredd, neu'r weithred dan sylw, yn rhannol neu'n llawn, drwy ei gynllun iaith statudol neu bolisi iaith Gymraeg?
- A yw'r sefydliad eisoes yn darparu'r gwasanaeth yn Gymraeg (boed hynny'n cyfateb i'r union ofynion ynghlwm wrth y safon ai peidio), neu'n gwneud y gweithgaredd yn unol â'r safon?
- A yw mwyafrif helaeth y sefydliadau eraill o fewn yr un sector yn darparu'r gwasanaeth yn Gymraeg, neu'n gwneud y gweithgaredd?
- A oes unrhyw resymau eraill yn erbyn, neu o blaid gwneud y safon yn benodol gymwys i'r sefydliad?

4. Tystiolaeth a dderbyniwyd gan Weinidogion Cymru

Derbyniwyd tystiolaeth gan Weinidogion Cymru. Roedd y dystiolaeth yma'n cynnwys 136 o gwestiynau mewn holiadur, yn ogystal â thystiolaeth bellach oedd yn cynnwys cyhoeddiadau, polisïau a deunyddiau a gynhyrchir yn ddwyieithog gan y sefydliadau eisoes.

Darllenwyd pob ymateb yn unigol a defnyddiwyd meddalwedd hefyd i gofnodi a dadansoddi'r testun ac i adnabod themâu cyffredinol. Cynhaliwyd cyfarfodydd rheolaidd ymhlith swyddogion Comisiynydd y Gymraeg er mwyn dadansoddi'r dystiolaeth a dderbyniwyd gan sefydliadau yn rhan o'r ymchwiliad safonau, ynghyd ag ymrwymadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw.

Darperir yn yr adran hon ganran cyfartalog yr ymrwymadau a geir yng nghynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

Wrth ddadansoddi ymrwymadau cyfredol y cynllun iaith Gymraeg yn erbyn y safonau, dylid nodi nad oedd modd paru nifer o'r safonau mewn perthynas â gweithgareddau cyflenwi gwasanaethau, a hynny oherwydd natur fanwl y safonau a gyhoeddwyd gan Lywodraeth Cymru. Mewn rhai amgylchiadau, mae'n bosibl bod Gweinidogion Cymru yn ymrwmo neu'n cydymffurfio â'r gofyniad, ond nid yw hwnnw wedi ei ddatgan yn benodol yn eu cynlluniau iaith Gymraeg. Er cysondeb, ni chofnodwyd y safonau hynny'n ymrwymadau cyfatebol wrth ddadansoddi.

Rhoddir crynodeb o'r dystiolaeth a dderbyniwyd gan Weinidogion Cymru. Roedd y dystiolaeth a gyflwynwyd yn cynnwys gwybodaeth ynghylch pa weithgareddau a wneir gan y sefydliad dan sylw, pa weithgareddau maent yn gwneud trwy'r Gymraeg a'r graddau y maent yn gallu cydymffurfio â'r safonau.

Safonau cyflenwi gwasanaethau

Gweithgaredd 1: Gohebiaeth Safonau ar gyfer gohebiaeth [1-8]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 100% o'r ymrwymadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â gohebiaeth.⁴

Er hynny, mynegwyd pryder ynglŷn â chydymffurfio â safon 8 ar sail ymarferol, gan na fyddai digon o ofod ar gyfer y testun a awgrymwyd ar gael yn y mathau o gynnyrch yn y rhestr, ac felly byddai'n anodd ei gweithredu. Ategwyd hynny drwy nodi na fyddai'r geiriad hwn yn ffitio ar hafan y wefan nac ar dempledi llythyrau.

Gweithgaredd 2: Galwadau ffôn Safonau ar gyfer galwadau ffôn [9-18]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 100% o'r ymrwymadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â galwadau ffôn.⁵

Roedd Gweinidogion Cymru yn ystyried y byddai gwneud safonau sy'n ymwneud â galwadau ffôn yn benodol gymwys iddynt yn rhesymol ac yn gymesur ar y cyfan, gydag un eithriad. Am y rhesymau a amlinellir uchod mewn ymateb i safon 8, maent yn nodi y byddai'n anymarferol gosod geiriad safon 16 yn y manau a restrir. Nodwyd eu bod o'r farn y byddai'n fwy priodol sicrhau dewis iaith yn ystod y cyfarchiad cychwynnol neu'r neges awtomatig.

Yn gyffredinol, er mwyn sicrhau cydymffurfiaeth nodwyd y byddai angen peth gwaith i godi ymwybyddiaeth staff ac y byddai angen datblygu cronfa ddata gorfforaethol er mwyn cofnodi dewis iaith personau.

Gweithgaredd 3: Llinellau cymorth a chanolfannau galwadau Safonau ar gyfer llinellau cymorth a chanolfannau galwadau [19-25]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 57% o'r ymrwymadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â llinellau cymorth a chanolfannau galwadau.⁶

Roedd Gweinidogion Cymru o'r farn y byddai gwneud safonau sy'n ymwneud â llinellau cymorth a chanolfannau galwadau yn benodol gymwys iddynt yn rhesymol ac yn gymesur i raddau.

Esboniwyd nad yw pob llinell gymorth ar hyn o bryd yn cynnig gwasanaeth fel y'i disgwylir gan y safonau. Adnabuwyd yr angen i gynnwys y Gymraeg fel sgil gofynnol wrth i staff newydd gymryd lle staff presennol yn sgil ymadael naturiol.

⁵ Canran cyfartalog yr ymrwymadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

⁶ Canran cyfartalog yr ymrwymadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

Gweithgaredd 4: Cyfarfodydd personol Safonau ar gyfer cyfarfodydd personol [26-29]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymïadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 25% o'r ymrwymïadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â chyfarfodydd personol.⁷

Yn debyg i'r safonau ar gyfer gohebiaeth a galwadau ffôn, nododd Gweinidogion Cymru y byddai'n anymarferol gosod geiriad safon 26 yn y manau a restrir heblaw am ar wahoddiadau i gyfarfodydd.

Mynegwyd bod cynnig cyfieithu ar y pryd mewn cyfarfodydd â nifer fach o bobl yn bresennol yn anymarferol ar sail cost ac adnoddau ychwanegol sylweddol, ac na fyddai'n gweddu i natur cyfarfod o'r fath. Byddai cynnig cyfieithu o'r Saesneg i'r Gymraeg a chyfieithu olynol yn golygu angen am hyfforddiant ac adnoddau ychwanegol.

O ganlyniad i'r pwyntiau hyn, nododd Gweinidogion Cymru na fyddai gwneud yr holl safonau sy'n ymwneud â chyfarfodydd personol yn benodol gymwys iddynt yn rhesymol nac yn gymesur.

Ategwyd hynny gan fynegi ansicrwydd ynghylch union ddiffiniad cyfarfodydd personol.

Nodwyd bod eu hymateb yn seiliedig ar y dehongliad bod y gweithgaredd yn ymwneud â chyfarfodydd allanol/cyhoeddus, cyfarfodydd i bersonau sydd ar fusnes cyhoeddus, neu gyfarfodydd a drefnwyd ymlaen llaw lle mae'r dewis iaith yn hysbys.

Gweithgaredd 5: Cyfarfodydd cyhoeddus Safonau ar gyfer cyfarfodydd cyhoeddus [30-38]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymïadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 89% o'r ymrwymïadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â chyfarfodydd cyhoeddus.⁸

Cadarnhaodd Gweinidogion Cymru y byddai gwneud y safonau sy'n ymwneud â chyfarfodydd cyhoeddus yn benodol gymwys iddynt yn rhesymol ac yn gymesur. Nodwyd eu bod eisoes wedi ymrwymo i ddarparu'n ddwyieithog mewn cyfarfodydd cyhoeddus ond cydnabuwyd bod angen cyflwyno canllawiau a darparu hyfforddiant i wella'r ddarpariaeth gyfredol.

⁷ Canran cyfartalog yr ymrwymïadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

⁸ Canran cyfartalog yr ymrwymïadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

Gweithgaredd 6: Cyhoeddusrwydd a hysbysebu Safonau ar gyfer cyhoeddusrwydd a hysbysebu [41]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymïadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 100% o'r ymrwymïadau yn cyfateb i'r safon mewn perthynas â chyhoeddusrwydd a hysbysebu.⁹

Er hynny, nododd Gweinidogion Cymru eu bod o'r farn mai gwneud detholiad o'r safonau sy'n ymwneud â chyhoeddusrwydd a hysbysebu yn benodol gymwys iddynt fyddai'n rhesymol ac yn gymesur. Esboniwyd bod nifer o gymhlethdodau yn perthyn i hysbysebu ar y teledu ac nad oedd yn briodol cynhyrchu popeth yn ddwyieithog. Mae nifer o ymgyrchoedd marchnata yn digwydd y tu hwnt i Gymru a nodwyd ei bod yn fwy effeithiol a phriodol defnyddio iaith y farchnad darged, ac y gall darparu deunyddiau Cymraeg olygu nad yw mor effeithiol.

Gweithgaredd 7: Arddangosfeydd cyhoeddus Safonau ar gyfer arddangosfeydd cyhoeddus [42]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymïadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 100% o'r ymrwymïadau yn cyfateb i'r safon mewn perthynas ag arddangosfeydd cyhoeddus.¹⁰

Yn yr un modd â'r safon cyhoeddusrwydd a hysbysebu, nodwyd bod cyfran o'r gwaith yn digwydd y tu allan i Gymru. O ganlyniad, nodwyd y byddai gwneud y safon sy'n ymwneud ag arddangosfeydd cyhoeddus yn benodol gymwys iddynt yn rhesymol ac yn gymesur heblaw pan fo'r gynulleidfa a dargedir y tu allan i Gymru.

Gweithgaredd 8: Cyhoeddiadau Safonau ar gyfer cyhoeddiadau [43-45]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymïadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 100% o'r ymrwymïadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â chyhoeddiadau.¹¹

⁹ Canran cyfartalog yr ymrwymïadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

¹⁰ Canran cyfartalog yr ymrwymïadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

¹¹ Canran cyfartalog yr ymrwymïadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod o'r farn y byddai rhoi safon 43 a 44 ar waith yn afresymol. Esboniwyd eu bod yn cynhyrchu nifer eang o ddeunyddiau ychwanegol nad ydynt wedi eu rhestru yn y safon megis deddfwriaeth a biliau, ac o ganlyniad fe fyddai safon 43 yn effeithio ar y Gwasanaeth Cyfieithu o safbwynt adnoddau. Ategwyd hynny gan fynegi pryder y byddai safon 44 yn aneglur i staff.

Gweithgaredd 9: Ffurflenni Safonau ar gyfer ffurflenni [46-49]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 75% o'r ymrwymadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â ffurflenni.¹²

Roedd Gweinidogion Cymru yn cytuno bod y gofynion mewn perthynas â safonau 46, 48 a 49 yn rhesymol ac yn gymesur. Er hynny, nid oedd Gweinidogion Cymru o'r farn ei bod hi'n rhesymol cynhyrchu deunydd esboniadol dwyieithog ym mhob achos o ganlyniad i'w natur neu eu hyd.

Gweithgaredd 10: Gwefannau a gwasanaethau ar-lein Safonau ar gyfer gwefannau a gwasanaethau ar-lein [50-52]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 67% o'r ymrwymadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â gwefannau a gwasanaethau ar-lein.¹³ Dylid nodi nad yw cynnwys cynlluniau iaith Gymraeg wedi ymdrin ag apiau fel rheol gan nad oedd y cyfrwng hwn yn amlwg nac yn gyffredin pan gytunwyd hwy

Roedd Gweinidogion Cymru yn cytuno bod y safonau hyn yn rhesymol ac yn gymesur ar gyfer mwyafrif helaeth eu gwefannau. Er hynny, rhestrwyd y gwefannau hynny nad ydynt yn ddwyieithog ganddynt ar hyn o bryd. Roedd y rhesymau am hynny'n amrywio o'r ffaith bod y gynulleidfa darged y tu allan i Gymru yn ogystal ag anhawster recriwtio staff â'r sgiliau iaith Gymraeg angenrheidiol i gynnal gwefan ddwyieithog.

Cadarnhawyd bod pob ap ond un yn cydymffurfio â'r safon ar hyn o bryd. Nid yw'r ap Traffig Cymru yn gwbl ddwyieithog gan fod trydydd parti yn darparu gwybodaeth iddo.

Gweithgaredd 11: Arwyddion

Safonau ar gyfer arwyddion [53-57]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 80% o'r ymrwymadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas ag arwyddion.¹⁴

Mae arwyddion yng nghyswllt Gweinidogion Cymru yn cynnwys arwyddion yr ystâd ac arwyddion ar gefnffyrdd. Cafodd yr egwyddor o ddarparu arwyddion dwyieithog yn unol â gofynion y safonau ei derbyn ond nodwyd y bydd gwaith sylweddol i'w wneud drwy raglen adnewyddu a all olygu na fydd y gwaith yn cael ei gwblhau am rai blynyddoedd, yn achos cefnffyrdd, gallai'r gwaith barhau tan 2025.

Gweithgaredd 12: Derbyn ymwelwyr

Safonau ar gyfer derbyn ymwelwyr [58-62]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 20% o'r ymrwymadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â derbyn ymwelwyr.¹⁵

Nododd Gweinidogion Cymru fod y safonau hyn yn rhesymol ac yn gymesur mewn perthynas â phrif dderbynfeydd. Er hynny, nodwyd pe bai safon 58 yn cynnwys safleoedd Cadw, ni fyddai modd sicrhau bod pob un o'r 60 aelod o staff parhaol a'r 100 aelod o staff tymhorol yn ddwyieithog. Ategwyd hynny gan nodi bod anawsterau wedi codi wrth geisio recriwtio aelodau newydd o staff dwyieithog. Er hynny, cytunwyd y byddai modd sicrhau bod siaradwr Cymraeg ar gael ym mhob lleoliad lle ceir staff.

Gweithgaredd 13: Hysbysiadau swyddogol

Safonau ar gyfer hysbysiadau swyddogol [63-65]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 33% o'r ymrwymadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â hysbysiadau swyddogol.¹⁶

¹⁴ Canran cyfartalog yr ymrwymadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

¹⁵ Canran cyfartalog yr ymrwymadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

¹⁶ Canran cyfartalog yr ymrwymadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

Nododd Gweinidogion Cymru y byddai'n rhesymol ac yn gymesur iddynt gydymffurfio â'r safonau hyn.

Gweithgaredd 14: Dyfarnu grantiau Safonau ar gyfer dyfarnu grantiau [66-69]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymiadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 100% o'r ymrwymiadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â dyfarnu grantiau.¹⁷

Derbyniodd Gweinidogion Cymru y byddai gwneud safonau 66-69 yn benodol gymwys iddynt yn rhesymol ac yn gymesur, ond nodwyd eu bod o'r farn y dylai deunydd esboniadol fod yn ddarostyngedig i system sgorio.

Gweithgaredd 15: Dyfarnu contractau Safonau ar gyfer dyfarnu contractau [70-73]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymiadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 100% o'r ymrwymiadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â dyfarnu contractau.¹⁸

Nododd Gweinidogion Cymru nad oedd yr adnoddau ar gael yn fewnol i ddrafftio dogfennau contract yn Gymraeg, ac ymhellach nodwyd y byddai derbyn y safon ar gyfer pob gwahoddiad i dendro yn golygu costau na ellir eu cyfiawnhau o'u safbwynt hwy. O ganlyniad, nodwyd eu bod yn ystyried y byddai'n rhesymol ac yn gymesur sicrhau gwahoddiadau i dendro gwerth dros £25,000 yn Gymraeg yn yr achosion hynny pan fo angen darparu gwasanaethau yn Gymraeg neu pan fo ystyriaethau iaith yn allweddol i fodloni gofynion contract.

¹⁷ Canran cyfartalog yr ymrwymiadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

¹⁸ Canran cyfartalog yr ymrwymiadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

Gweithgaredd 16: Codi ymwybyddiaeth o'r gwasanaethau Cymraeg sydd ar gael Safonau ar gyfer codi ymwybyddiaeth o'r gwasanaethau Cymraeg sydd ar gael [74-77]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 50% o'r ymrwymadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â chodi ymwybyddiaeth o'r gwasanaethau Cymraeg sydd ar gael.¹⁹

Roedd Gweinidogion Cymru yn cytuno ag egwyddor y safonau hyn ond yn ymarferol nodwyd y byddai'n anodd eu gweithredu gan na fyddai modd datgan pa wasanaethau Cymraeg sydd ar gael yn y manau sydd wedi eu rhestru yn safon 74. Mynegwyd yr un farn mewn perthynas â safon 76.

Safonau cyflenwi gwasanaethau ychwanegol i'r rhai a restrir yn Atodlen 9 Gweithgaredd 17: Digwyddiadau cyhoeddus Safonau ar gyfer digwyddiadau cyhoeddus [39-40]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 50% o'r ymrwymadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â digwyddiadau cyhoeddus.²⁰

Cytunai Gweinidogion Cymru bod y safonau yn rhesymol ac yn gymesur gan gydnabod y bydd angen i bob adran sicrhau bod sgiliau Cymraeg ar gael ym mhob digwyddiad cyhoeddus yn y dyfodol.

Gweithgaredd 18: Hunaniaeth gorfforaethol a brandio Safonau ar gyfer hunaniaeth gorfforaethol a brandio [78]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd roedd 100% o'r ymrwymadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â hunaniaeth gorfforaethol a brandio.²¹

¹⁹ Canran cyfartalog yr ymrwymadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

²⁰ Canran cyfartalog yr ymrwymadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

²¹ Canran cyfartalog yr ymrwymadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

Gan ei bod yn arfer presennol gan Weinidogion Cymru, cadarnhawyd eu bod yn ystyried y byddai gwneud y safon yn benodol gymwys iddynt yn rhesymol ac yn gymesur.

Gweithgaredd 19: Cyrsiau

Safonau ar gyfer cyrsiau [79-81]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw yn safon 79 yn unig a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg. Er hynny, nododd Gweinidogion Cymru nad ydynt yn trefnu cyrsiau addysg neu hyfforddiant yn Gymraeg, nac ychwaith yn cynnig cyrsiau addysg neu hyfforddiant yn Gymraeg os ydynt wedi'u hanelu'n benodol at bersonau 18 oed neu iau.

Wrth ddadansoddi ymrwymadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd nid oedd dim un o'r ymrwymadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â chyrsiau.²²

Esboniodd Gweinidogion Cymru fod pryderon ynghylch y gost o gyfieithu pob cynnyrch a rhaglen Academi Cymru a phryder pellach ynghylch nifer y mynychwyr tebygol i'r cyrsiau hyn. Nodwyd eu bod ymwybodol bod cyrsiau Cymraeg mewnol wedi'u canslo yn y gorffennol oherwydd diffyg galw. Aethpwyd ymlaen i nodi pan fo digon o alw, y gwneir pob ymdrech i ddarparu'r cyrsiau a'r dogfennau hynny yn Gymraeg.

Gweithgaredd 20: Systemau annerch y cyhoedd

Safonau ar gyfer systemau annerch y cyhoedd [82-83]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd nid oedd dim un o'r ymrwymadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â systemau annerch y cyhoedd.²³

Roedd Gweinidogion Cymru yn cytuno y byddai'n rhesymol ac yn gymesur iddynt orfod cydymffurfio â'r safonau hyn, ond nodwyd eu bod yn rhagweld na fyddai modd sicrhau cydymffurfiaeth ar bob adeg, yn enwedig mewn sefyllfaoedd brys.

²² Canran cyfartalog yr ymrwymadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

²³ Canran cyfartalog yr ymrwymadau a geir yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, sy'n cyfateb i'r safonau ar gyfer pob gweithgaredd.

Gweithgaredd 21: Cronfeydd data Safonau'n ymwneud â chronfeydd data [84-85]

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud y gweithgaredd hwnnw yn Gymraeg.

Wrth ddadansoddi ymrwymïadau cyfredol cynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw, ar gyfartaledd nid oedd dim un o'r ymrwymïadau yn cyfateb i'r safonau mewn perthynas â chronfeydd data.²⁴

Nododd Gweinidogion Cymru eu bod o'r farn fod cwrpas y safonau hyn mor eang fel y byddent yn afresymol ac yn anghymesur i'w gweithredu. Cytunwyd â'r egwyddor o greu a chynnal cronfa ddata o bersonau y gŵyr y sefydliad eu bod am ddefnyddio gweithgareddau cyflenwi gwasanaethau yn Gymraeg. Er hynny, nodwyd y byddai greu un gronfa ddata gorfforaethol yn afresymol ac yn anghymesur, ar y sail bod nifer o gronfeydd data ar waith ar draws y sefydliad eisoes. Nodwyd bod gwaith yn mynd rhagddo o fewn cynlluniau gweithredu unigol i ddatblygu'r cronfeydd data hyn yn ystod y cyfnod pan fydd y safonau newydd yn cael eu gweithredu.

Safonau llunio polisi [86-94]

Roedd Gweinidogion Cymru o'r farn y byddai gwneud safonau llunio polisi yn benodol gymwys iddynt yn rhesymol ac yn gymesur. Er hynny, nodwyd ganddynt y byddai cynnal asesiad o'r fath mewn perthynas â phob grant unigol yn afresymol, gan esbonio y byddai'n rhesymol gwneud asesiad o'r fath wrth i gynlluniau grant gael eu datblygu.

Safonau gweithredu [95-120]

Safonau ar gyfer defnyddio'r Gymraeg mewn gweinyddiaeth fewnol [95-100]

Gan ystyried safonau 95-96, nodwyd bod Gweinidogion Cymru yn darparu contractau cyflogaeth yn Gymraeg os yw'r cyflogai neu'r gweithwyr yn dymuno hynny. Yng nghyswllt gweddill y dogfennau, nid yw'r dogfennau hyn bob amser ar gael yn Gymraeg. Mewn rhai achosion, fel dogfennau yn amlinellu amcanion perfformiad unigolion, nodwyd y byddai'r gallu i lunio adroddiad rheoli perfformiad yn Gymraeg yn dibynnu ar allu ieithyddol y cyflogai a'r rheolwr. Byddai angen i'r aelod o staff ddarparu fersiwn Saesneg o'r ffurflen os nad oedd y rheolwr llinell yn siarad Cymraeg. Ategwyd hynny gan nodi eu bod o'r farn na fyddai'n briodol yn eu tyb hwy i'r Gwasanaeth Cyfieithu gyfieithu'r math hwn o ddogfennaeth.

Nid oedd Gweinidogion Cymru o'r farn y byddai cyfieithu'r polisïau a restrir yn safon 96 yn rhesymol nac yn gymesur ar y sail y byddai goblygiadau cost i'w cyfieithu ynghyd â'r ffaith eu bod yn cael eu diwygio'n aml.

Safonau ar gyfer TGCh a deunyddiau cymorth [101-104]

Cadarnhaodd Gweinidogion Cymru eu bod yn darparu systemau gwirio sillafu a gramadeg Cymraeg i weithwyr ynghyd â rhyngwynebau Cymraeg ar gyfer meddalwedd.

Roedd Gweinidogion Cymru o'r farn y byddai darparu tudalennau mewnruwyd yn Gymraeg yn afresymol ac yn anghymesur, ar y sail y byddai goblygiadau cost sylweddol i'w cyfieithu. Ymhellach i hyn, esboniwyd y gallai cyhoeddi tudalennau 'newydd' yn Gymraeg beri dryswch ymysg staff Llywodraeth Cymru o safbwynt pa wybodaeth y gallant ddisgwyl ei derbyn yn Gymraeg ar y fewnruwyd.

Safonau ar gyfer sgiliau'r Gymraeg – cynllunio a hyfforddi'r gweithlu [105-110]

Nododd Gweinidogion Cymru fod ganddynt strategaeth sgiliau dwyieithog ac y byddai modd diwygio'r strategaeth er mwyn cyd-fynd â'r safonau hyn.

Cadarnhawyd nad yw pob un o'r cyrsiau hyfforddiant y cyfeirir atynt yn safon 105 yn cael eu darparu drwy'r Gymraeg ar hyn o bryd, heblaw am Recriwtio a Chyfweld, Rheoli Perfformiad a Chynefino. Mynegwyd y farn y byddai cynnal pob cwrs a restrir yn Gymraeg yn afresymol ac anghymesur. Er hyn, cydnabuwyd yr angen i roi sylw i'r Gymraeg mewn hyfforddiant o'r fath.

Derbyniwyd bod gweithredu safonau 106-110 yn ymwneud â hyfforddiant iaith Gymraeg ac ymwybyddiaeth o'r Gymraeg yn rhesymol ac yn gymesur a nodwyd eu bod eisoes yn gweithredu nifer o'r safonau hyn.

Safonau ar gyfer recriwtio [111-115]

Ni dderbyniwyd gwrthwynebiad gan Weinidogion Cymru i'r safonau ar gyfer recriwtio. Mynegodd Gweinidogion Cymru eu bod o'r farn nad yw safon 115 yn arfer da. Ategwyd hynny gan gadarnhau y byddai modd cyflawni safon 114.

Safonau ar gyfer arwyddion [116-119]

Cadarnhaodd Gweinidogion Cymru fod yr arwyddion sy'n cael eu harddangos y tu mewn i adeiladau'r sefydliad yn Gymraeg.

Safonau ar gyfer cyhoeddiadau a negeseuon sain [120]

Cadarnhaodd Gweinidogion Cymru fod y negeseuon sain sy'n cael eu gwneud o fewn yr adeiladau yn Gymraeg hefyd. Cytunwyd y byddai gweithredu'r safonau hyn yn rhesymol ac yn gymesur.

Safonau hybu [121-125]

Eglurwyd bod gan Weinidogion Cymru strategaeth ar gyfer y Gymraeg, sef laith Fyw: laith Byw. O ganlyniad i'r strategaeth hon, mae nifer o'r ymrwymadau sydd i'w cael yn y safonau hyn eisoes yn cael eu gweithredu. Esboniwyd eu bod yn cynnal cynllun grantiau ac wedi ymrwymo i ddadansoddi canlyniadau cyllidebau er mwyn nodi'r gwariant ar y Gymraeg a dadansoddi ei gyfraniad at y strategaeth.

O ganlyniad i'r gwaith hwn cytunwyd y byddai gwneud safonau hybu yn benodol gymwys i Weinidogion Cymru yn rhesymol ac yn gymesur.

Safonau cadw cofnodion [126-134]

Nododd Gweinidogion Cymru bod cadw cofnodion tebyg yn arfer cyfredol, ac o ganlyniad y byddai eu gweithredu yn eu cyfanrwydd yn rhesymol ac yn gymesur.

5. Tystiolaeth a dderbyniwyd gan aelodau'r cyhoedd

Derbyniwyd 409 o ymatebion gan aelodau'r cyhoedd i'r ymchwiliadau safonau a gynhaliwyd gan Gomisiynydd y Gymraeg. Derbyniwyd 182 o ymatebion i'r ymchwiliad safonau gan unigolion a ddewisodd gwblhau holiadur a ddarparwyd ar eu cyfer gan Gomisiynydd y Gymraeg ar y wefan. Derbyniwyd 227 ymateb pellach yn seiliedig ar dempled o ymateb safonol a gyhoeddodd Cymdeithas yr Iaith Gymraeg ar ei gwefan; yn yr achos hwn roedd 225 o'r ymatebion yr un fath ac eithrio 2 ohonynt, oedd yn amrywiadau ar y gwreiddiol. Mewn 15 o achosion derbyniwyd ymateb gan unigolion ddwywaith. Digwyddodd hyn gan fod unigolion wedi ymateb drwy gyfrwng ymgynghoriad y Comisiynydd yn ogystal â chwblhau templed Cymdeithas yr Iaith Gymraeg. Mae'r Comisiynydd wedi cymryd sylw o bob ymateb a dderbyniwyd. Ceir rhestr lawn o'r ymatebwyr a oedd yn fodlon i'w hymatebion gael eu cyhoeddi yn Atodiad A.

Mae Ffigur 1 yn dangos o ble daeth yr ymatebwyr yn ôl eu grŵp a'u lleoliad daearyddol.

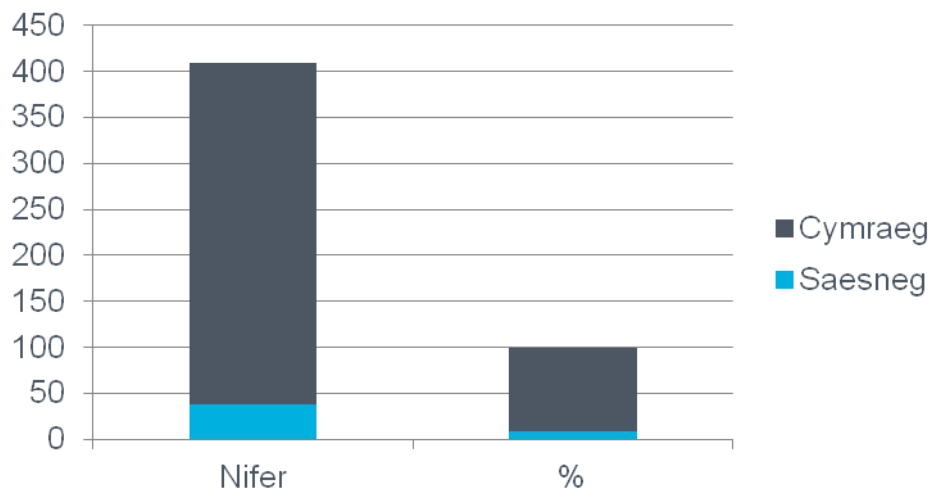
Ffigur 1 Nifer yr ymatebion i'r ymchwiliad safonau yn ôl lleoliad²⁵

Lleoliadau	Nifer	Canran (%)
Abertawe	7	2
Blaenau Gwent	8	2
Bro Morgannwg	8	2
Caerffili	3	1
Casnewydd	4	1
Castell-nedd Port Talbot	10	2
Ceredigion	56	14
Conwy	14	3
Caerdydd	54	13
Gwynedd	72	18
Merthyr Tudful	3	1
Pen-y-bont ar Ogwr	4	1
Powys	19	5
Rhondda Cynon Taf	15	4
Sir Benfro	2	0

(Parhad) Lleoliadau	Nifer	Canran (%)
Sir Ddinbych	17	4
Sir Fynwy	2	0
Sir Gâr	50	12
Sir y Fflint	13	3
Torfaen	14	3
Wrecsam	5	1
Ynys Môn	18	4
Tu allan i Gymru	6	4
Dim gwybodaeth	5	1
Cyfanswm	409	100

O'r 409 o ymatebion a dderbyniwyd gan aelodau'r cyhoedd, roedd 371 ohonynt yn yr iaith Gymraeg. Derbyniwyd 38 o ymatebion yn yr iaith Saesneg gan aelodau'r cyhoedd (gweler Ffigur 2 isod).

Ffigur 2 Nifer yr ymatebion i'r ymchwiliad safonau yn ôl iaith

Ymateb y cyhoedd i bwnc yr ymchwiliad safonau

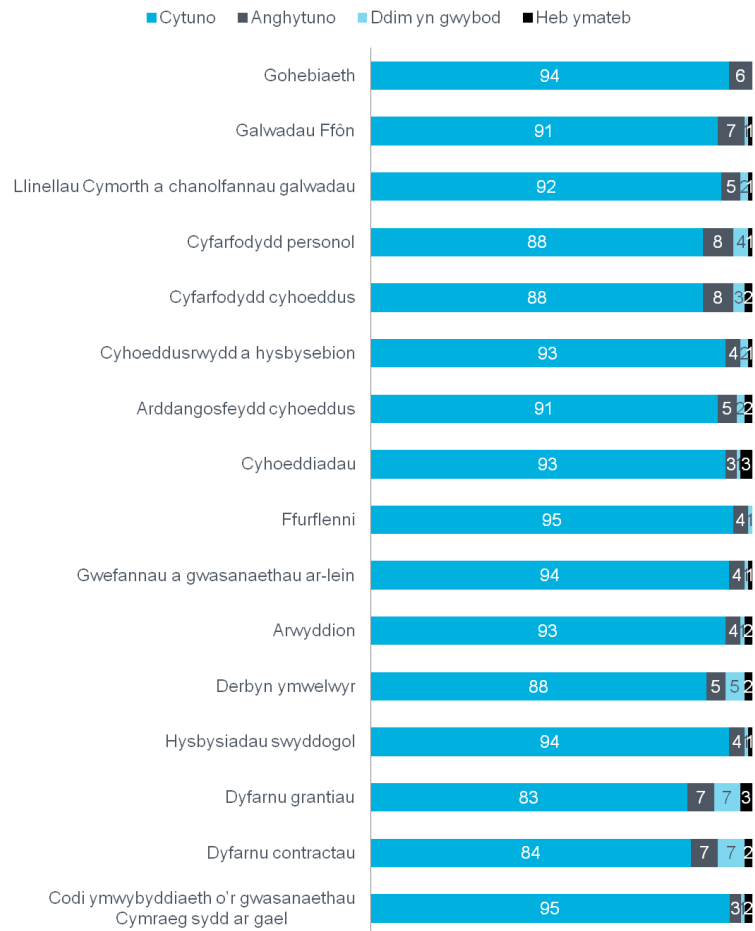
Safonau Cyflenwi Gwasanaethau

Wrth geisio barn y cyhoedd ar resymoldeb a chymesuredd y gofynion sydd ynghlwm wrth y safonau cyflenwi gwasanaethau, gofynnwyd iddynt ymateb i'r cwestiwn isod yn yr holiadur:

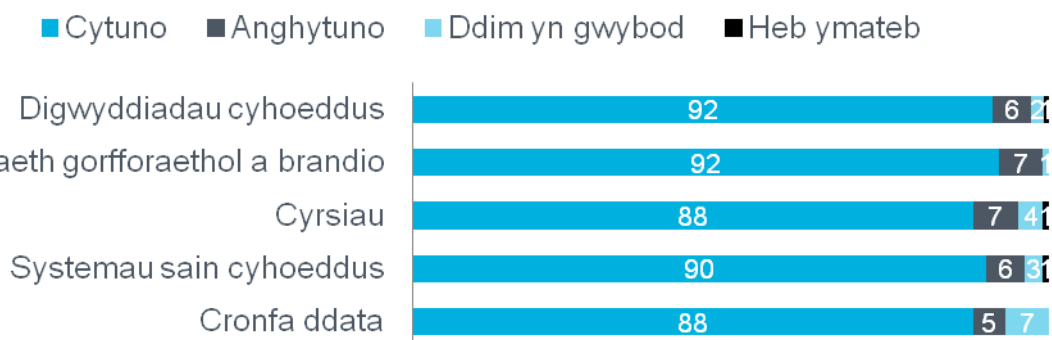
A ydych yn cytuno neu'n anghytuno y dylai'r sefydliadau dan sylw fod yn cynnal y gweithgareddau isod yn Gymraeg, er mwyn eich galluogi chi fel aelod o'r cyhoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn y sefyllfaoedd canlynol?

Wrth ateb y cwestiwn hwn, rhoddwyd cyfle i'r cyhoedd ymateb fesul gweithgaredd sydd o fewn cwmpas safonau cyflenwi gwasanaethau. Roedd y rhain yn cynnwys gweithgareddau Atodlen 9, Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, ynghyd â rhai gweithgareddau ychwanegol y lluniwyd safonau ar eu cyfer ac a gyhoeddwyd o fewn dogfen safonau arfaethedig Llywodraeth Cymru. Mae Ffigurau 3 a 4 yn dangos amrywiaeth yr ymatebion a gafwyd.

Ffigur 3 Ymateb i gwestiwn 1 yr holiadur - Safonau Cyflenwi Gwasanaethau (Gweithgareddau a ddynodir yn Atodlen 9, Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011)

Ffigur 4 Ymateb i gwestiwn 2 yr holiadur – Safonau cyflenwi gwasanaethau (Gweithgareddau ychwanegol i'r rhai a restrir yn Atodlen 9, Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011)

Safonau llunio polisi

Wrth geisio barn y cyhoedd ar resymoldeb a chymesuredd y gofynion sydd ynghlwm wrth y safonau llunio polisi, gofynnwyd iddynt ymateb i'r cwestiwn isod yn yr holiadur:

A ydych yn cytuno neu'n anghytuno y dylai penderfyniadau polisi'r sefydliadau dan sylw wella'r cyfleoedd sydd i chi ddefnyddio'r Gymraeg a sicrhau gwell triniaeth i'r Gymraeg?

O'r 182 a ymatebodd drwy'r holiadur ar ein gwefan, roedd 97% (177) wedi ateb y cwestiwn hwn. O'r 177 a ymatebodd, roedd 93% (164) yn cytuno y dylai penderfyniadau polisi'r sefydliadau dan sylw ystyried effaith eu penderfyniadau polisi, gan sicrhau, neu gyfrannu at sicrhau, gwell cyfleoedd i bersonau allu defnyddio'r Gymraeg ynghyd â sicrhau gwell triniaeth i'r Gymraeg.

Dengys y ffigur isod sut yr atebodd aelodau'r cyhoedd y cwestiwn hwn:

Ffigur 5 Ymateb i gwestiwn 3 yr holiadur – Safonau llunio polisi²⁶

Safonau gweithredu

Wrth geisio barn y cyhoedd ar resymoldeb a chymesuredd y gofynion sydd ynghlwm wrth y safonau gweithredu, gofynnwyd iddynt ymateb i'r cwestiwn isod yn yr holiadur:

A ydych yn cytuno neu'n anghytuno y dylai'r sefydliadau dan sylw orfod hwyluso defnyddio'r Gymraeg yn unol â'r safonau gweithredu?

O'r 182 a ymatebodd drwy'r holiadur ar ein gwefan, roedd 99% (180) wedi ateb y cwestiwn hwn. O'r 180 a ymatebodd, roedd 92% (166) yn cytuno y dylai'r sefydliadau dan sylw orfod hwyluso defnyddio'r Gymraeg yn unol â diffiniad safonau gweithredu yn Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Dengys y ffigur isod sut yr atebodd aelodau'r cyhoedd y cwestiwn hwn:

Ffigur 6 Ymateb i gwestiwn 4 yr holiadur – Safonau gweithredu²⁷

Safonau cadw cofnodion

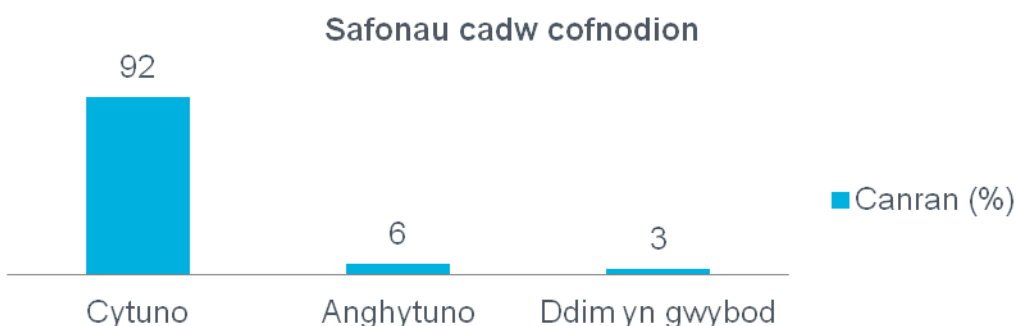
Wrth geisio barn y cyhoedd ar resymoldeb y gofynion sydd ynghlwm wrth y safonau cadw cofnodion, gofynnwyd iddynt ymateb i'r cwestiwn isod yn yr holiadur:

A ydych yn cytuno neu'n anghytuno y dylai'r sefydliadau dan sylw gadw cofnod yn dweud sut y mae'n cadw at safonau'r Gymraeg a chadw cofnodion am gwynion?

O'r 182 a ymatebodd drwy'r holiadur ar ein gwefan, roedd 98% (178) wedi ateb y cwestiwn hwn. O'r 178 a ymatebodd, roedd 92% (163) yn cytuno y dylai'r ddyletswydd hon gael ei gosod ar y sefydliadau dan sylw.

Dengys y ffigur isod sut yr atebodd aelodau'r cyhoedd y cwestiwn hwn:

Ffigur 7 Ymateb i gwestiwn 5 yr holiadur – Safonau cadw cofnodion²⁸

²⁷ Noder bod yr ystadegau yma'n ymwneud â'r ymatebwyr a oedd wedi ateb y cwestiwn hwn.

²⁸ Noder bod yr ystadegau yma'n ymwneud â'r ymatebwyr a oedd wedi ateb y cwestiwn hwn.

Safonau hybu

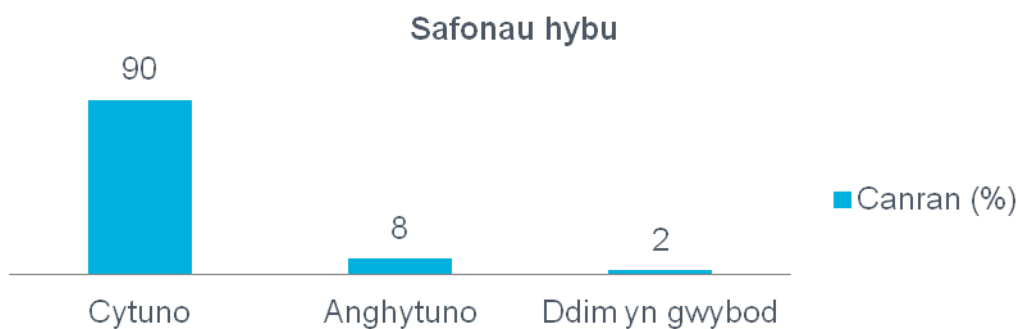
Wrth geisio barn y cyhoedd ar resymoldeb a chymesuredd y gofynion sydd ynghlwm wrth y safonau hybu, gofynnwyd iddynt ymateb i'r cwestiwn isod yn yr holiadur:

A ydych yn cytuno neu'n anghytuno y dylai'r sefydliadau dan sylw hybu a hwyluso'r Gymraeg yn ehangach fel y nodir yn y safonau hybu?

O'r 182 a ymatebodd drwy'r holiadur ar ein gwefan, roedd 99% (180) wedi ateb y cwestiwn hwn. O'r 180 roedd 90% (162) yn cytuno y dylai'r sefydliadau orfod hybu a hwyluso'r Gymraeg yn ehangach.

Dengys y ffigur isod sut yr atebodd aelodau'r cyhoedd y cwestiwn hwn:

Ffigur 8 Ymateb i gwestiwn 6 yr holiadur – Safonau hybu²⁹

Sylwadau Pellach

Yn ogystal â darparu ymatebion i gwestiynau penodol ar bwnc yr ymchwiliad safonau, rhoddwyd cyfle i'r cyhoedd nodi unrhyw safonau ychwanegol y roeddent o'r farn y dylid eu pennu a'u gwneud yn benodol gymwys i'r sefydliadau dan sylw, ynghyd ag unrhyw sylwadau pellach oedd yn berthnasol i'r ymchwiliad safonau hwn.

O'r 182 a ymatebodd drwy'r holiadur ar ein gwefan, darparodd 34% (62) ohonynt sylwadau ychwanegol i'w hystyried gan Gomisiynydd y Gymraeg yn rhan o'r ymchwiliad safonau.

Ffigur 9 Sylwadau pellach a ddarparwyd gan aelodau'r cyhoedd

Sylwadau cyffredinol

Roedd yr ymatebion yn gefnogol ac yn croesawu'r cysyniad o ddatblygu safonau er mwyn sicrhau hawliau clir i siaradwyr Cymraeg mewn perthynas â gwasanaethau Cymraeg.

Yn yr un modd, roedd cryn awydd i sicrhau bod y safonau a bennir yn rai sy'n glir, cadarn a dealladwy i bobl gyffredin. Roedd nifer o'r sylwadau yn nodi bod angen i'r safonau a gaiff eu pennu fod yn rai uchelgeisiol ac yn rhai fyddai'n galluogi'r sefydliadau dan sylw i ddatblygu ac i gryfhau'r ddarpariaeth a geir drwy'r cynlluniau iaith presennol dros amser.

Amlinellir prif themâu'r ymatebion a dderbyniwyd a oedd o blaid isod:

- Yr angen am sicrhau nad yw unrhyw rai o'r safonau arfaethedig yn wannach na chynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw
- Diffyg safonau er mwyn sicrhau bod gwasanaethau sy'n cael eu contractio allan yn cael eu darparu yn Gymraeg
- Diffyg safonau haen uwch fyddai'n sicrhau bod rhagor o gyrff yn symud tuag at weinyddu'n fewnol yn Gymraeg
- Yr angen i sicrhau y caiff y cynnig rhagweithiol ei ddefnyddio fel erfyn polisi wrth amlygu gwasanaethau i bersonau
- Sgôp cyfyngedig y safonau llunio polisi.

Derbyniwyd rhai ymatebion gan aelodau'r cyhoedd a oedd yn mynegi gwrthwynebiad cyffredinol i ddyletswyddau iaith. Nododd eraill y dylai unrhyw ddyletswyddau a osodir ar sefydliadau adlewyrchu anghenion yr ardaloedd a wasanaethir gan y sefydliadau.

Amlinellir prif themâu'r ymatebion a dderbyniwyd a oedd yn erbyn isod:

- Yr angen am sicrhau bod y polisi o osod dyletswyddau ar sefydliadau i gydymffurfio â safonau mewn perthynas â'r Gymraeg yn adlewyrchu anghenion mwyafrif o bobl Cymru
- Yr angen i ystyried yr hinsawdd economaidd bresennol, a'r modd y caiff arian cyhoeddus ei wario ar y Gymraeg
- Yr angen i osod safonau sy'n adlewyrchu'r nifer o siaradwyr Cymraeg, ynghyd â'r galw sydd am wasanaethau Cymraeg mewn ardaloedd penodol, gan ddefnyddio'r ffigyrau diweddaraf a gyhoeddwyd yng Nghyfrifiad 2011
- Yr angen i ystyried priodoldeb a rhesymoldeb gosod safon unigol a chyson ar draws sefydliadau.

6. Tystiolaeth a dderbyniwyd gan Banel Cynghori Comisiynydd y Gymraeg

Derbyniwyd tystiolaeth gan y Panel Cynghori yn unol â'r gofynion yr amlinellir yn adran 63(3) Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Roedd yr ymatebion a dderbyniwyd gan y Panel yn dangos cefnogaeth i bwrpas y safonau arfaethedig sef gwireddu amcanion sylfaenol Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011: bod y Gymraeg yn iaith swyddogol yng Nghymru ac na ddylid ei thrin yn llai ffafriol na'r Saesneg.

Roedd y Panel o'r farn y dylid ystyried rhesymoldeb a chymesuredd gwneud y safonau'n benodol gymwys i'r sefydliadau perthnasol ochr yn ochr â'r cyd-destun. Roedd hynny, yn eu tyb hwy, yn cynnwys bwriad y ddeddfwriaeth a dymuniad y ddeddfwrfa o ran statws cyfreithiol y Gymraeg; maint y sefydliadau dan sylw; eu hymwneud â'r cyhoedd; a'r gwahaniaeth rhwng gosod safonau a'r amserlen ar gyfer cydymffurfio â'r safonau hynny.

Ategwyd hynny gan nodi y gellir ystyried rhesymoldeb a chymesuredd mewn un o ddwy ffordd, sef; pennu safonau gwahanol i sefydliadau mewn ardaloedd gwahanol o Gymru gan adlewyrchu natur ieithyddol yr ardaloedd perthnasol neu bennu safonau cyffredin ar draws Cymru gan ddatgan diwrnodau gosod gwahanol pryd y bydd yn ofynnol i sefydliad orfod cydymffurfio â safon(au) e.e. y gallai sefydliad lle mae angen elfen o hyfforddiant staff er mwyn cydymffurfio â safon gael rhagor o amser i gydymffurfio â safon na sefydliad lle mae adnoddau staff priodol ar gael eisoes. Roedd y Panel yn gryf o'r farn mai'r ail ddull yw'r mwyaf addas, gan ystyried bod sicrhau gwell cysondeb rhwng sefydliadau o ran darparu gwasanaethau Cymraeg yn un o brif amcanion Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Safonau cyflenwi gwasanaethau

Roedd y Panel yn gytûn y dylid gwneud safonau cyflenwi gwasanaethau sy'n ymwneud â phob un o'r gweithgareddau yn benodol gymwys i Weinidogion Cymru, gan alluogi aelodau'r cyhoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn y sefyllfaoedd dan sylw.

Safonau llunio polisi

Croesawyd y safonau llunio polisi arfaethedig gan y Panel ar y cyfan. Er hynny, roedd y Panel o'r farn bod angen eglurhad pellach ar yr union ofynion sydd ynghlwm wrth y safonau llunio polisi. Nodwyd hefyd fod angen sicrwydd ai cynnal ynteu ddatblygu eu polisiâu ymhellach sy'n ofynnol i'r sefydliadau wneud, a hynny er mwyn sicrhau gwell triniaeth i'r Gymraeg.

Roedd y Panel yn gytûn y dylai penderfyniadau polisi Gweinidogion Cymru wella'r cyfleoedd sydd i bersonau ddefnyddio'r Gymraeg a sicrhau gwell triniaeth i'r Gymraeg, ac y dylid gwneud safonau llunio polisi yn benodol gymwys iddynt.

Safonau gweithredu

Roedd y Panel yn gytûn y dylai Gweinidogion Cymru orfod hwyluso defnyddio'r Gymraeg yn unol â'r safonau gweithredu, ac y dylid gwneud safonau gweithredu'n benodol gymwys iddynt.

Safonau cadw cofnodion

Roedd y Panel yn gytûn y dylai Gweinidogion Cymru gadw cofnod yn dweud sut y maent yn cadw at safonau penodedig eraill, a chadw cofnodion am gwynion. Daethpwyd i'r casgliad y dylid gwneud safonau cadw cofnodion yn benodol gymwys iddynt.

Safonau hybu

Roedd y Panel yn gytûn y dylai Gweinidogion Cymru hybu defnydd o'r Gymraeg yn ehangach, ac y dylid gwneud safonau hybu'n benodol gymwys iddynt.

7. Casgliadau'r Ymchwiliad Safonau

Sylwadau Cyffredinol

Daethpwyd i'r casgliadau isod ar sail y dystiolaeth a dderbyniwyd gan Weinidogion Cymru, y cyhoedd a'r Panel Cynghori i bwnc yr ymchwiliad safonau, ynghyd â thystiolaeth annibynnol a gasglwyd gan Gomisiynydd y Gymraeg mewn perthynas â chynlluniau iaith y sefydliadau dan sylw.

Nodir ym Memorandwm Esboniadol Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 mai un o brif amcanion y ddeddfwriaeth oedd moderneiddio ac adeiladu ar y system o gynlluniau iaith Gymraeg a grëwyd o dan Ddeddf 1993. Yn yr un modd, nodir mai nod Llywodraeth Cymru wrth ddeddfu oedd sicrhau gwell cysondeb rhwng sefydliadau, yn enwedig rhwng sefydliadau yn yr un sector, o ran darparu gwasanaethau Cymraeg.

Yn yr un modd, nodir bod adran 42 y Mesur yn gosod dyletswydd ar Weinidogion Cymru i sicrhau bod rheoliadau'n darparu bod safonau cyflenwi gwasanaethau sy'n ymwneud â phob un o'r gweithgareddau a bennir yn Atodlen 9 yn benodol gymwys i sefydliad os yw'r sefydliad, ac i'r graddau y mae'r sefydliad, yn gwneud y gweithgareddau hynny.

Er hynny, dylid nodi nad oes rhaid iddynt wneud hynny os yw'r Comisiynydd yn nodi mewn adroddiad safonau, neu os yw Gweinidogion Cymru o'r farn, y byddai'n afresymol neu'n anghymesur i safonau cyflenwi gwasanaethau fod yn benodol gymwys i sefydliad mewn perthynas â'r gweithgaredd hwnnw. Dylid nodi nad yw'r adran hon yn y Mesur yn atal rheoliadau o dan adran 39 rhag darparu bod safonau cyflenwi gwasanaethau eraill yn benodol gymwys i sefydliad.

Yn unol â'r uchod, os amlygwyd drwy'r ymchwiliad safonau bod sefydliad yn gwneud y gweithgaredd³⁰, boed hynny i raddau mwy neu lai, daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylai'r holl safonau mewn perthynas â'r gweithgaredd hwnnw gael ei gwneud yn benodol gymwys iddo. Daethpwyd i'r casgliadau hynny gan fod y safonau a gyflwynwyd gan Lywodraeth Cymru yn gyd ddibynnol ar ei gilydd o fewn cwmpas gweithgaredd.

Nodwn hefyd y gall y modd y cyflenwir gwasanaeth mewn perthynas â gweithgaredd newid yn y dyfodol ac y byddai angen addasu i adlewyrchu hynny drwy amrywio hysbysiad cydymffurfio, yn hytrach na mynd yn ôl at reoliadau.

Er hynny, lle ceir dystiolaeth nad yw sefydliad yn gwneud gweithgaredd o gwbl, boed hynny drwy dystiolaeth a ddaw yn rhan o'r ymchwiliad safonau, neu drwy dulliau eraill, daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad na ddylai safonau o dan y gweithgaredd hwnnw fod yn benodol gymwys iddynt.

Bydd Comisiynydd y Gymraeg yn ystyried y dystiolaeth a ddarparwyd er mwyn dod i farn ar gynnwys hysbysiadau cydymffurfio a roddir i sefydliadau o dan adran 44 Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Safonau y dylid eu gwneud yn benodol gymwys i Weinidogion Cymru

Safonau cyflenwi gwasanaethau

Yn sgil cynnal yr ymchwiliad safonau hwn, ac ar sail y dystiolaeth a dderbyniwyd, daw'r Comisiynydd i'r casgliad y dylai Gweinidogion Cymru allu cyflenwi gwasanaethau mewn perthynas â'r gweithgareddau a bennir yn Atodlen 9. Yn yr un modd, daethpwyd i'r casgliad y dylai Gweinidogion Cymru allu cyflenwi gwasanaethau mewn perthynas â'r gweithgareddau ychwanegol i'r rhai a restrir yn Atodlen 9.

Cadarnhaodd Gweinidogion Cymru eu bod yn gwneud pob un o weithgareddau safonau cyflenwi gwasanaethau, a'u bod yn gwneud y gweithgareddau hynny'n Gymraeg. Er hynny, dylid nodi bod y graddau maent yn eu gwneud yn amrywio fesul gweithgaredd. Er y cydnabyddir yr heriau a nodwyd gan Weinidogion Cymru mewn cysylltiad â nifer o weithgareddau safonau cyflenwi gwasanaethau, daw'r Comisiynydd i'r casgliad bod angen gwahaniaethu'n glir rhwng ymrwymadau sefydliad (yr hyn sy'n ddisgwyliedig ohonynt) a pherfformiad (y graddau maent yn cydymffurfio â'r disgwyliadau hynny ar hyn o bryd). Mae pob cynllun iaith Gymraeg yn dwyn awdurdod llawn y sefydliad wrth ddod i gytundeb ar gynnwys. Byddai peidio â phennu safonau sy'n gydradd, â'u gwneud yn benodol gymwys i'r sefydliadau dan sylw yn gam yn ôl ac yn mynd yn groes i fwriad Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011. Nodir bod perfformiad, ynghyd â'r graddau y gall sefydliad gydymffurfio â safon ar gyfnod penodol mewn amser yn fater ymarferol. Gall y graddau hynny wella, waethygu neu aros yr un fath. Mae Comisiynydd y Gymraeg o'r farn y dylai ymrwymadau gwrdd ag anghenion defnyddwyr y Gymraeg y maent yn eu gwasanaethu, gydag amserlen resymol wedi ei phennu ar gyfer delio ag unrhyw heriau sy'n bodoli.

Lle codir gwestiynau gan Weinidogion Cymru ynglŷn ag ymarferoldeb rhai safonau yn y dystiolaeth a gyflwynwyd, fe amlinellir hynny gan Gomisiynydd y Gymraeg yn adran 4 yr adroddiad. Bydd angen i Weinidogion Cymru ystyried y sylwadau hynny wrth benderfynu pa safonau y dylid eu pennu ganddynt mewn rheoliadau o dan adran 26. Lle bo aneglurder ar union ofynion rhai safonau, dylid sicrhau bod rheoliadau yn ei gwneud hi'n gwbl eglur i'r sefydliad ac i ddefnyddwyr gwasanaeth beth yn union y gellir ei ddisgwyl pe bai'n ofynnol iddynt gydymffurfio â safon.

Daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylid sicrhau bod rheoliadau yn gwneud darpariaeth i safonau cyflenwi gwasanaethau mewn perthynas â'r gweithgareddau isod fod yn benodol gymwys i Weinidogion Cymru.

- o gohebiaeth
- o galwadau ffôn
- o llinellau cymorth a chanolfannau galwadau
- o cyfarfodydd personol
- o cyfarfodydd cyhoeddus
- o cyhoeddusrwydd a hysbysebu
- o arddangosfeydd cyhoeddus
- o cyhoeddiadau
- o ffurflenni
- o gwefannau a gwasanaethau ar-lein
- o arwyddion
- o derbyn ymwelwyr
- o hysbysiadau swyddogol
- o dyfarnu grantiau
- o dyfarnu contractau
- o codi ymwybyddiaeth o'r gwasanaethau Cymraeg sydd ar gael
- o digwyddiadau cyhoeddus
- o hunaniaeth gorfforaethol a brandio
- o cyrsiau
- o cronfa ddata

Yng nghyswllt cyrsiau, cadarnhawyd gan Weinidogion Cymru eu bod yn gwneud y gweithgaredd dan sylw, a'u bod yn gwneud hwnnw'n Gymraeg. Er hynny, nodwyd nad oeddynt yn trefnu cyrsiau addysg neu hyfforddiant yn Gymraeg, nac ychwaith yn cynnig cyrsiau addysg neu hyfforddiant yn Gymraeg os ydynt wedi'u hanelu'n benodol at bersonau 18 oed neu iau. Er hynny, mae'n bosib y byddai cyrsiau megis gweithgareddau y Ddraig Ffyni, Fforwm Ieuenctid Cymru ar Ddatblygiad Cynaliadwy, ynghyd â gweithgareddau Twf Swyddi Cymru yn dod o fewn y diffiniad. Gan ystyried yr aneglurder ynghylch union ddiffiniad y gweithgaredd hwn, dylai Gweinidogion Cymru sicrhau eglurder ar hynny wrth bennu safonau drwy reoliadau.

Daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylid sicrhau bod rheoliadau yn gwneud darpariaeth mewn perthynas â'r gweithgaredd isod fod yn benodol gymwys i Weinidogion Cymru.

- o cyrsiau

Safonau llunio polisi

Yn sgil cynnal yr ymchwiliad safonau hwn, ac ar sail y dystiolaeth a dderbyniwyd, daw'r Comisiynydd i'r casgliad y dylai penderfyniadau polisi Gweinidogion Cymru wella'r cyfleoedd sydd i bersonau ddefnyddio'r Gymraeg a sicrhau na chaiff y Gymraeg ei thrin yn llai ffafriol na'r Saesneg.

Rhesymau'r Comisiynydd dros ddod i'r casgliad hwnnw yw bod eisoes disgwyl i Weinidogion Cymru asesu goblygiadau ieithyddol polisiâu, strategaethau a mentrau newydd yn ystod y broses o'u creu a'u hadolygu. Mae'r mesurau gofynnol sy'n sail ar gyfer cynnwys cynlluniau iaith Gymraeg i'w gweld ar ffurf canllawiau statudol a gymeradwywyd gerbron Tŷ'r Cyffredin (pasiwyd Canllawiau ar Ffurf a Chynnwys Cynlluniau iaith gan Senedd y DU ar 19 Gorffennaf 1995). Nodir yn y canllawiau hynny y dylai sefydliadau orfod pennu'r mesurau y bwriada'r sefydliad eu cymryd pan mae'n asesu effaith polisiâu, strategaethau a mentrau newydd ac yn eu gweithredu.

Daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylai Gweinidogion Cymru sicrhau bod rheoliadau yn gwneud darpariaeth i safonau llunio polisi fod yn benodol gymwys i Weinidogion Cymru.

Safonau gweithredu

Noda adran 30 Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 mai ystyr safon gweithredu yw:

safon y bwriedir iddi hybu neu hwyluso defnyddio'r Gymraeg

- (i) gan A wrth i A wneud ei weithgareddau perthnasol,
- (ii) gan A a pherson arall wrth iddynt ddelio â'i gilydd mewn cysylltiad â gweithgareddau perthnasol A, neu
- (iii) gan berson heblaw A wrth iddo wneud gweithgareddau at ddibenion gweithgareddau perthnasol A, neu mewn cysylltiad â hwy.

Mewn ymateb i'r sylwadau, aeth Comisiynydd y Gymraeg ati i gasglu tystiolaeth mewn cysylltiad ag ymrwymadau gweinyddu mewnol y cynllun iaith Gymraeg cyfredol, polisiâu sefydliadol a datganiadau polisi.

Mae'n bwysig dweud nad oes unrhyw reidrwydd wedi bod ar sefydliadau i gynnwys ymrwymiad ar bolisi iaith eu gweinyddiad mewnol hyd yma. Dewis gwneud hynny y mae'r sefydliadau a dewis cynnwys ymrwymiad mewn cynllun iaith neu fel mater o bolisi yw'r arfer.

Gyda dyfodiad safonau gweithredu mae cymhelliad statudol yn cael ei amlygu yn y maes hwn a hynny am y tro cyntaf yng Nghymru. Er hyn, nid yw'r arfer yn newydd gan

fod nifer o sefydliadau yn defnyddio'r Gymraeg fel unig neu brif iaith weinyddol. Lle na ddigwydd hynny ceir adrannau, megis adrannau addysg sy'n arfer y Gymraeg yn helaeth. Mewn rhai ardaloedd felly mae'r arfer o weithredu drwy gyfrwng y Gymraeg yn un y gellir ei rhoi ar waith.

Mae datganiadau polisi Llywodraeth Cymru yn y cyswllt hwn hefyd yn gadarnhaol a thros y blynyddoedd bu i'r Llywodraeth weithredu nifer o brosiectau yn rhoi sylw i ddefnydd mewnol o'r Gymraeg, yn arbennig yn eu swyddfeydd yn Llandudno ac Aberystwyth. Yn rhan o'r argymhellion a gyflwynwyd yn Adroddiad Cymunedau Cymraeg, adroddiad a gomisiynwyd yn ddiweddar gan Lywodraeth Cymru, nodwyd y dylid 'cytuno ar dargedau i ehangu gweithlu dwyieithog a gweithredu mewnol dwyieithog gydag asiantaethau perthnasol o fewn i gwmpas Safonau'r Iaith Gymraeg.'³¹

Mae Comisiynydd y Gymraeg yn cydnabod bod rhai elfennau ynghlwm wrth y safonau gweithredu yn newydd i'r sefydliad, ac felly'n anorfod byddai angen amser arnynt er mwyn sicrhau cydymffurfiaeth lawn â'r gofynion. Er hynny, dylid nodi bod nifer o'r gofynion yn bethau sy'n ddisgwyliedig i sefydliadau eu gwneud o dan gynlluniau iaith Gymraeg. Mae'r rhain yn cynnwys pennu mesurau i sicrhau bod gweithleoedd sydd â chyswllt â'r cyhoedd yng Nghymru yn ceisio cael digon o siaradwyr Cymraeg sydd â'r sgiliau priodol; mesurau i glustnodi'r swyddi hynny lle ystyrir bod y gallu i siarad Cymraeg yn hanfodol a'r rhai lle ystyrir ei fod yn ddymunol; ynghyd â mesurau i asesu'r angen am hyfforddiant a'i ddarparu i gyflogeion.

Wrth gasglu tystiolaeth mewn cysylltiad ag ymrwymadau gweinyddu mewnol cynllun iaith Gymraeg cyfredol y sefydliad, polisiâu sefydliadol a datganiadau polisi a wnaed ganddynt, gellir crynhoi bod Gweinidogion Cymru yn gweithredu'n adeiladol mewn cysylltiad â gweinyddu mewnol ond pwysleisir fod hynny yn digwydd i wahanol raddau mewn cysylltiad â'r safonau gweithredu arfaethedig. Nodir yng nghynllun iaith Gymraeg y sefydliad ei bod 'eisiau datblygu rhagor o gyfleoedd i'n staff ddefnyddio'r Gymraeg wrth eu gwaith.'³² Yn yr un modd, nodir y byddant 'yn datblygu gallu ein staff Cymraeg eu hiaith i weithredu yn Gymraeg, drwy ddarparu hyfforddiant galwedigaethol yn Gymraeg, lle bynnag y mae hynny'n ymarferol.'³³

Nodwyd mewn adroddiad³⁴ a gyhoeddwyd gan Lywodraeth Cymru, Grŵp Gorchwyl a Gorffen y Gymraeg ym mis Hydref 2012:

'Dylid mynd ati'n rhagweithiol i gefnogi a galluogi staff i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gwaith, gan gynnwys nodi a blaenoriaethu'r gwasanaethau y dylid eu darparu'n ddwyieithog, megis:

- y cymorth a gynigir gan yr Adran Adnoddau Dynol
- Cyfathrebu Mewnol a'r fewnrwyd
- TG (gan gynnwys contract Atos)
- Rheoli Cofnodion

- Iechyd Galwedigaethol
- Ffurflenni at ddefnydd y staff (gan gynnwys ffurflenni electronig a ffurflenni ar-lein)
- Hyfforddiant

Yn yr un modd, cyflwynwyd argymhellion i Weinidogion Cymru mewn adroddiad a gyhoeddwyd ym mis Rhagfyr 2013, 'Cynyddu nifer y cymunedau lle defnyddir y Gymraeg fel prif iaith'. Nodwyd yn yr adroddiad hwnnw y dylid 'cytuno ar dargedau i ehangu gweithlu dwyieithog a gweithredu mewnol dwyieithog gydag asiantaethau perthnasol o fewn i gwmpas Safonau'r Iaith Gymraeg'. Mewn ymateb i'r argymhelliad hwnnw, nododd Gweinidogion Cymru eu bod yn cydnabod pwysigrwydd y gweithle ar gyfer cynyddu cyfleoedd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg.

I'r perwyl hwn, ac ar sail y dystiolaeth a dderbyniwyd, daw'r Comisiynydd i'r casgliad ei bod hi'n rhesymol a chymesur i Weinidogion Cymru alluogi personau i wneud eu gweithgareddau perthnasol drwy gyfrwng y Gymraeg. Gyda'r elfennau hynny nad ydynt wedi eu gwreiddio yng nghynlluniau iaith Gymraeg y sefydliadau dan sylw, daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y byddai caniatáu amser digonol iddynt ymgyswng at y nod polisi newydd hwn yn rhesymol a chymesur.

Daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylid sicrhau bod rheoliadau yn gwneud darpariaeth i safonau gweithredu fod yn benodol gymwys i Weinidogion Cymru.

Safonau cadw cofnodion

Yn sgil cynnal yr ymchwiliad safonau hwn, ac ar sail y dystiolaeth a dderbyniwyd, daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylai Gweinidogion Cymru gadw cofnod yn dweud sut y mae'n cadw at safonau y disgwylir iddynt gydymffurfio â hwy, ynghyd â chwynion. Mae'n ofynnol o dan gynllun iaith Gymraeg y sefydliad dan sylw i bennu camau sydd i'w cymryd i gyhoeddi gwybodaeth ar berfformiad y sefydliad yn erbyn y gofynion statudol. Cadarnhawyd hynny yn y dystiolaeth a dderbyniwyd, gan Weinidogion Cymru oedd yn nodi bod y safonau cadw cofnodion, mewn egwyddor, yn arfer cyfredol.

Mae safonau cadw cofnodion yn nodi beth mae'n rhaid i sefydliad ei gadw ar ffurf cofnod o'i weithrediad mewn perthynas â safonau penodedig eraill. Nid yw'r safonau cadw cofnodion fel ag y maent yn manylu ar yr hyn sy'n rhaid ei gasglu.

Mae darpariaeth arall yn y ddeddfwriaeth yn ymwneud â threfniadau monitro a gofynion adrodd ar gyfer y gyfundrefn safonau (Adran 27 – Darpariaethau Atodol). Bydd y trefniadau a'r gofynion yma'n cael eu gosod allan mewn rheoliadau wrth iddynt fynd gerbron Cynulliad Cenedlaethol Cymru.

Mae'r Mesur yn nodi'r isod:

- (4) Caiff safonau a bennir o dan adran 26(1), neu reoliadau o dan adran 26(2), ymdrin, ymhlith pethau eraill, ag unrhyw un neu ragor o'r canlynol -
 - (a) llunio gan bersonau sydd o dan y ddyletswydd yn adran 25 i gydymffurfio â safonau, strategaethau neu gynlluniau'n nodi sut y maent yn bwriadu cydymffurfio â'r safonau;
 - (b) gweithdrefnau sydd i'w dilyn gan bersonau sydd o dan y ddyletswydd yn adran 25 i gydymffurfio â safonau;
 - (c) casglu gwybodaeth gan bersonau sydd o dan y ddyletswydd yn adran 25 i gydymffurfio â safonau, gan gynnwys gwybodaeth am ddefnyddio'r Gymraeg a'r Saesneg mewn perthynas ag ymddygiad penodol;
 - (d) gwybodaeth y mae'n rhaid trefnu iddi fod ar gael i'r Comisiynydd;
 - (e) trefniadau monitro a gofynion cyhoeddusrwydd
 - (f) gofynion adrodd.

Yn gryno, mae adran 27 y Mesur yn amlinellu sut mae disgwyl i berson gydymffurfio â safonau.

Uwchlaw'r elfennau uchod, mae'n rhaid i'r Comisiynydd lunio Polisi Gorfodi. Mae dogfen polisi Llywodraeth Cymru, 'Arolygu, Archwilio a Rheoleiddio'³⁴, yn egluro mai rôl arolygwyr yw 'gwirio'n annibynnol gan ddefnyddio arbenigedd proffesiynol a phŵer cyfreithiol'. Caiff hynny ei ategu gan Adroddiad Crerar ar arolygu yn yr Alban sy'n nodi mai rôl arolygwyr allanol yw darparu sicrwydd annibynnol fod gwasanaethau'n cael eu rheoli'n dda ac yn addas i bwrpas. Yn ôl Crerar, pum prif egwyddor arolygu yw'r angen i ganolbwyntio ar y cyhoedd; annibyniaeth; cymesuredd; tryloywder ac atebolrwydd. Mae cynigion Crerar yn gyson ag egwyddorion Hampton sy'n nodi y dylai arolygu ddigwydd ar sail risg; na ddylid cynnal arolygon heb reswm ac y dylai rheoleiddwyr allu rhoi cyngor awdurdodol a hygyrch.

Ceir cydnabyddiaeth hefyd nad oes modd i gyrff arolygu oruchwylio popeth y mae darparwyr gwasanaethau yn ei wneud. Hynny yw, mae disgwyliad cynyddol ar ddarparwyr gwasanaeth i gael trefniadau craffu ac archwilio mewnol cadarn. Ymhellach i hynny, mae hunan asesu yn chwarae rhan gynyddol bwysig mewn trefniadau arolygu allanol.

Daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylid sicrhau bod rheoliadau yn gwneud darpariaeth i safonau cadw cofnodion fod yn benodol gymwys i Weinidogion Cymru.

Safonau hybu

Yn sgil cynnal yr ymchwiliad safonau hwn, ac ar sail y dystiolaeth a dderbyniwyd, daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylai Gweinidogion Cymru fod yn hybu defnydd o'r Gymraeg yn ehangach. Fel y nodwyd yn adran 4, cadarnhaodd Gweinidogion Cymru eu bod yn hybu defnydd o'r Gymraeg yn ehangach, a hynny drwy eu Strategaeth ar gyfer y Gymraeg sef Iaith fyw, iaith byw. Aethpwyd ymlaen i nodi bod eu gwaith ym maes prif ffrydio'r Gymraeg hefyd yn ategu'r gwaith hwn.

Daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylid sicrhau bod rheoliadau yn gwneud darpariaeth i safonau hybu fod yn benodol gymwys i Weinidogion Cymru.

Safonau ychwanegol y dylid eu pennu a'u gwneud yn benodol gymwys i Weinidogion Cymru

Nodir yr isod yn adran 64 (3) Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011:

Os-

- (a) casgliadau'r ymchwiliad safonau (boed yn llwyr neu'n rhannol) yw y dylai safonau fod yn benodol gymwys i berson, a
- (b) nad yw unrhyw un neu ragor neu'r oll o'r safonau hynny wedi ei phennu neu eu pennu gan Weinidogion Cymru o dan adran 26(1), rhaid i'r adroddiad safonau nodi'r safonau sydd heb eu pennu.

Mae Comisiynydd y Gymraeg wedi derbyn tystiolaeth mewn perthynas â'r safonau arfaethedig (y rhai a gyflwynwyd gan Lywodraeth Cymru ar 6 Ionawr 2014). Mae'r dystiolaeth yn dweud bod rhai safonau yn absennol neu yn dwyn sylw at safonau y dylid eu diwygio. Derbyniwyd tystiolaeth gan y cyhoedd a sefydliadau. Lle gwnaed sylwadau niferus gan sefydliad neu'r cyhoedd ar safon neilltuol fe ymchwiliwyd i ymrwymadau ac arferion cyfredol yn ogystal ag unrhyw dystiolaeth arall yr ystyriwyd yn ddilys.

Daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylid pennu safonau ychwanegol i'r rhai y cyflwynwyd gan Lywodraeth Cymru ar 6 Ionawr 2014. Dylai Gweinidogion Cymru bennu'r safonau canlynol mewn perthynas â'r dosbarthiadau o safonau isod drwy reoliadau:

Safonau cyflenwi gwasanaethau

Gweithgaredd: amrediad o safonau'n ymwneud â deunyddiau gweledol e.e. cyhoeddiadau, arwyddion, hysbysiadau a ffurflenni

Mae nifer o'r safonau arfaethedig sy'n ymwneud â deunyddiau gweledol yn nodi'r meini prawf canlynol ar gyfer diffinio'r hyn a olygir wrth sicrhau nad yw'r iaith Gymraeg yn cael ei thrin yn llai ffafriol na'r Saesneg:

Ffont, fformat, lliw, maint, eglurder ac amlygrwydd.

Daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylid ychwanegu 'ansawdd' ac 'amseriad' at y rhestr honno. Ar rai adegau dylid hefyd cynnwys 'pris cyhoeddiad' yn faen prawf perthnasol a hynny ar y sail y byddai peidio â gwneud hynny yn peri llithro'n ôl.

Gweithgaredd: Cyhoeddiadau

Nododd Gweinidogion Cymru nad oeddent yn gwneud popeth a restrwyd yn safon 43 yn Gymraeg (gweler dogfen safonau arfaethedig Llywodraeth Cymru). I'r gwrthwyneb, cafwyd pryder gan y cyhoedd bod disgwyliadau'n gostwng mewn cymhariaeth ag ymrwymadau cynlluniau iaith. Roedd safon 43 ymysg y safonau hynny y mynegwyd pryder yn eu cylch.

Er mwyn osgoi cymryd cam yn ôl daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylai'r rhestr categorïau hefyd gynnwys y canlynol:

- canllawiau
- cardiau
- codau gweithredu
- cyhoeddiadau ystadegol
- cylchlythyrau
- dogfennau ymgynghorol
- adroddiadau blynyddol a chyfrifon
- mân ddeddfau ac offerynnau statudol
- mapiau
- papurau gwyn a phapurau gwyrdd
- posterï
- rheolau a rheoliadau
- trefniadau.

Yn yr un modd ni ddylai meini prawf ar gyfer ystyried pa gyhoeddiadau eraill i'w paratoi yn Gymraeg fod yn llai na'r hyn a gynhwysir yn y canllawiau a gyhoeddwyd gan Fwrdd yr Iaith Gymraeg ynghylch ffurf a chynnwys cynlluniau iaith Gymraeg e.e.

- o dylid cyhoeddi deunydd, a anelir at y cyhoedd yn gyffredinol yng Nghymru, yn ddwyieithog
- o dylid ystyried maint a natur y gynulleidfa, natur y ddogfen a pha mor eang y bwriedir ei dosbarthu, amseru, y galw tebygol, pwysigrwydd, gwerth am arian
- o dylid peidio â thrin y cyhoeddiad Cymraeg yn llai ffafriol na'r un Saesneg, o ran ffont, fformat, lliw, maint, eglurder, amlygrwydd, ansawdd, amseriad ac, os yn berthnasol, pris.

Mynegwyd pryder ynghylch eu gallu i gynhyrchu agendâu, cofnodion a phapurau eraill ar gyfer cyfarfodydd, cynadleddau neu seminarau sy'n agored i bersonau yn syth. Nid oedd gwrthwynebiad i'r egwyddor gyffredinol Mae Comisiynydd y Gymraeg o'r farn y dylid tynnu'r elfen hon o restr safonau arfaethedig cyhoeddiadau a'u gynnwys mewn safon ar wahân. Pe byddai'n cael ei gadw yn y safon gyfredol (43) byddai risg na fyddai'r diwrnod gosod ar gyfer y safon yn ei chyfanrwydd yn caniatáu ar gyfer gwneud y cyhoeddiadau eraill ar y rhestr ynghynt na hynny.

Dylai Gweinidogion Cymru bennu safon neilltuol ar gyfer cyhoeddiadau sy'n ymwneud ag agendâu, cofnodion a phapurau eraill ar gyfer cyfarfodydd, cynadleddau neu seminarau sy'n agored i bersonau.

Gweithgaredd: Ffurflenni

Dylai Gweinidogion Cymru bennu safonau mewn perthynas â'r isod yn ychwanegol at safonau 46–49.

Rhaid i sefydliad roi'r hawl i bersonau lenwi ffurflen yn Gymraeg yn unig, os mai dyna yw eu dymuniad.

Rhaid i ffurflen fod yr un mor rhwydd i'w chael mewn manau dosbarthu.

Lle cynhyrchir ffurflenni ar wahân rhaid cynnwys neges ar bob ffurflen yn dweud ei bod ar gael yn yr iaith arall.

Dylai Gweinidogion Cymru ychwanegu'r ystyriaethau canlynol wrth bennu safon 47 drwy reoliadau:

- o Ffurflenni, a anelir at y cyhoedd yn gyffredinol yng Nghymru, i fod yn ddwyieithog
- o Ym mhob amgylchiad arall bydd y canlynol yn berthnasol: maint a natur y gynulleidfa; natur y ffurflen a pha mor eang y bwriedir ei dosbarthu; amseru; y galw tebygol; pwysigrwydd; gwerth am arian.

Gweithgaredd: Arwyddion

Yng nghyswllt safon 57 mae'r gair 'rhesymol' wedi ei gynnwys. Mae hyn yn rhyfedd o ystyried yr ymarferiad dan sylw. Nid yw rhoi disgrisiwn o fewn safon yn dderbyniol.

Dylai Gweinidogion Cymru bennu'r safon ganlynol drwy reoliadau:

Rhaid i bob arwydd newydd, arwydd sy'n cael ei adnewyddu ac arwydd dros dro gynnwys, yn Gymraeg, y wybodaeth mae angen i'r arwydd ei chyfleu, a rhaid gosod y testun Cymraeg fel mai hwnnw sy'n cael ei ddarllen yn gyntaf.

Gweithgaredd: Cyflenwi gwasanaethau drwy drefniadau cyd-ddarparu

Ystyriodd y Comisiynydd y sylwadau a dderbyniwyd ac aed at i ymchwilio ymhellach i natur ac amrediad swyddogaethau'r sefydliadau a fu'n destun yr ymchwiliad hwn ac unrhyw dystiolaeth yr ymholwyd amdano neu a gafwyd yn rhan o'r ymchwiliad safonau.

Yn adran 7 yr holiadur ymchwiliad safonau holwyd am y modd y cyflenwir gwasanaethau ac yn benodol holwyd am dystiolaeth ynghylch y partneriaethau oedd yn weithredol ganddynt. Ni dderbyniwyd dystiolaeth gan Weinidogion Cymru mewn ateb i'r cwestiwn hwn, a hynny oherwydd yr ystod eang iawn o bartneriaethau sydd ganddynt. Er hynny, ceir adran benodol yn ei cynllun iaith Gymraeg sydd yn cynnwys ymrwymadau i ystyried y Gymraeg mewn partneriaethau.

Mae'r dystiolaeth a gafwyd yn dangos bod cyd gynllunio gwasanaethau'n digwydd yn strategol a gweithredol a'i fod yn arfer disgwylidig mewn rhai meysydd yn arbennig e.e. maes plant a phobl ifanc; gofal, iechyd a lles; addysg; yr economi; diogelwch cymunedol a'r amgylchedd. Gwerth yw nodi'r sylw canlynol sy'n codi o Gomisiwn³⁵ diweddar Syr Paul Williams bod:

angen i ddinasyddion gael eglurder ynghylch sut y caiff cyfrifoldebau eu dosbarthu rhwng sefydliadau gwahanol er mwyn iddynt ddeall eu hawliau i wasanaethau a sut i fanteisio arnynt. Mae ganddynt hefyd hawl i ddisgwyl gwasanaethau di-dor a chydgyssylltiedig sydd, gyda'i gilydd, yn diwallu eu hanghenion, heb orfod negodi neu drefnu darpariaeth o'r fath ar wahân eu hunain.

Adroddwyd bod cynllunio gwasanaeth ar draws ffiniau swyddogaethol cymhleth yn gallu arwain at wasanaethau gwael. Mae risg felly i wasanaeth yn Gymraeg oni bai y ceir safonau neilltuol yn eu lle yn gosod dyletswydd ar sefydliadau i weithredu proses effeithiol wrth gyd lafurio.

Nid yw'r safonau mewn perthynas â gweithgareddau atodlen 9, Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 na'r gweithgareddau ychwanegol yn gosod unrhyw ddyletswydd i ystyried y Gymraeg wrth gyd gynllunio gwasanaethau traws ffiniol. Nid yw'r safonau llunio polisi

yn caniatáu mynd i'r afael â hynny i'r graddau y byddai rhywun yn ei ddisgwyl ac yn benodol nid yw'n mynd i'r afael ag atebolrwydd.

Dylid pennu safon(au) sy'n rhoi disgwyliad ar bersonau i gynllunio gwasanaethau o fewn y cyd-destunau cymhleth presennol ac yn peri bod yr atebolrwydd yn hollol glir ar bob achlysur. Bydd angen i Weinidogion Cymru sicrhau eglurder ynghylch y disgwyliadau mewn sefyllfa lle bo un sefydliad o dan ddyletswydd i weithredu safonau ond nad yw hynny'n wir i eraill.

Dylai Gweinidogion Cymru bennu safon(au) sy'n gosod dyletswydd ar sefydliad i bennu'r camau y cymerir i gyflwyno gwasanaethau drwy'r Gymraeg pan fo'r gwasanaethau hynny'n cael eu cyflenwi drwy drefniadau cyd ddarparu. Dylai Gweinidogion Cymru egluro beth fydd y trefniadau lle caiff safonau eu gosod ar un person o fewn partneriaeth traws sefydliadol ond na fydd y personau i gyd yn ddarostyngedig i'r safonau hynny e.e. safonau hybu.

Dylai Gweinidogion Cymru bennu'r safonau canlynol drwy reoliadau:

Rhaid i sefydliad gynllunio i gyflenwi'r holl wasanaethau y mae'n atebol drostynt fel eu bod, pan yn weithredol, yn gyson â'r safonau y mae'n ofynnol iddynt gydymffurfio â hwy.

Pan fo sefydliad yn arwain partneriaeth neu'n rhan o drefniant arall, boed strategol neu ariannol, bydd yn sicrhau bod ei ymddygiad ieithyddol yn gyson â'r safonau y mae'n ofynnol iddynt gydymffurfio â hwy..

Pan fo sefydliad yn ymuno â phartneriaeth neu drefniant arall y mae corff arall yn ei arwain, bydd mewnbwn y sefydliad i'r bartneriaeth neu'r trefniant yn cydymffurfio â'r safonau y mae'n ofynnol iddynt gydymffurfio â hwy, a bydd yn annog y partion eraill i gydymffurfio.

Pan fo sefydliad yn ymuno â neu'n ffurfio partneriaeth neu drefniant o unrhyw fath, bydd yn gofyn i'r darpar bartneriaid am y safonau y mae'n ofynnol iddynt gydymffurfio â hwy, ac yn sicrhau y byddant yn gweithredu yn unol â'r gofynion uchaf.

Wrth gychwyn unrhyw drefniadau cydweithio, rhaid i sefydliad gynnal asesiad o drefniadau cydweithio a chynllunio gwasanaeth er mwyn adnabod a chytuno ar gamau sydd i'w cymryd er mwyn sicrhau nad yw'r cydweithio ynddo'i hun yn arwain at ostyngiad yn natur y gwasanaeth Cymraeg y gall personau ddisgwyl ei dderbyn.

Gweithgaredd: Cyfarfodydd personol

Mae tystiolaeth gan y cyhoedd yn mynegi pryder bod y safonau arfaethedig yn gyfyng i'r graddau eu bod yn ymwneud yn unig ag elfennau gweinyddol gweithgaredd ar draul agweddau ansoddol.

Yng nghyswllt cyfarfodydd personol dylai Gweinidogion Cymru bennu safon sy'n cydnabod amgylchiadau lle nad oes modd cynnal cyfarfod personol ag unigolyn ac eithrio yn iaith yr unigolyn hwnnw. Dylai'r safon nodi bod yn rhaid cynllunio i ddiwallu anghenion yr unigolyn yn ddi-oed. Ystyr amgylchiadau fyddai rhai lle nad yw cyfryngwr na defnyddio cyfieithu yn briodol nac yn foesol gan y byddai hynny'n effeithio'n andwyol ar lesiant yr unigolyn.

Dylai Gweinidogion Cymru bennu'r safon ganlynol drwy reoliadau:

Wrth gynllunio i gyflenwi gwasanaethau i bersonau, rhaid i'r cynllun gael ei gyflenwi yn gyfan gwbl drwy'r Gymraeg, heb gyfryngwr, mewn amgylchiadau lle byddai peidio â gwneud hynny'n effeithio'n andwyol ar lesiant person.

Gweithgaredd: Cyfarfodydd (personol, cyhoeddus a digwyddiadau cyhoeddus) – materion cyffredinol

Dylai Gweinidogion Cymru bennu'r safon ganlynol drwy reoliadau:

Rhaid i'r sefydliad gyfarch a chroesawu mynychwyr i gyfarfodydd ar lafar yn Gymraeg.

Gweithgaredd: Cyrisiau

Cafwyd tystiolaeth gan Weinidogion Cymru oedd yn codi amheuon ynghylch diffiniad y safon dan sylw. O blith y cyhoedd cafwyd tystiolaeth oedd yn pwysleisio pwysigrwydd cynnal gweithgareddau a chyfleoedd cymdeithasol i bobl ifanc gymdeithasu yn y Gymraeg.

Byddai Comisiynydd y Gymraeg yn dymuno gwybod i ba raddau mae'r safonau arfaethedig ar gyfer cyrsiau yn cynnwys gweithgareddau cymdeithasol, ac yn benodol clybiau ieuencid, o fewn cwrpas y safon arfaethedig. Os nad yw wedi ei gynnwys o fewn cwrpas y safon, daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylai Gweinidogion Cymru bennu safon ychwanegol ar gyfer gweithgareddau cymdeithasol. Dylai safon o'r fath sicrhau bod dyletswydd ar sefydliad i asesu'r angen am gyflenwi gweithgareddau cymdeithasol yn Gymraeg ac i ddiwallu'r angen hwnnw yn ôl yr angen.

Gweithgaredd: Cyhoedduswydd a hysbysebu – dulliau ymateb

Dylai Gweinidogion Cymru bennu safon sy'n ymwneud â dulliau ymateb ar gyfer ymgyrchoedd cyhoedduswydd drwy reoliadau ar y sail y byddai peidio â gwneud hynny yn peri llithro'n ôl:

Dulliau ymateb ar gyfer ymgyrchoedd cyhoedduswydd sy'n sicrhau bod modd i bersonau ddefnyddio'r Gymraeg.

Gweithgaredd: Cyhoedduswydd a hysbysebu – arolygon cyhoeddus

Dylai Gweinidogion Cymru bennu safon sy'n ymwneud ag arolygon cyhoeddus yng Nghymru drwy reoliadau ar y sail y byddai peidio â gwneud hynny yn peri llithro'n ôl:

Cynnal arolygon cyhoeddus yng Nghymru yn Gymraeg.

Gweithgaredd: Dyfarnu contractau

Er mwyn amlygu'r ddyletswydd sydd ymhlyg ym Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 dylai Gweinidogion Cymru bennu'r safon canlynol mewn perthynas â dyfarnu contractau:

Er mwyn i asiant neu gontractwr weithredu a chyflenwi gwasanaethau Cymraeg i'r cyhoedd ar ei ran ac o dan ei oruchwyliaeth, rhaid i sefydliad sicrhau bod y gofynion sydd arno i gydymffurfio â safonau perthnasol yn cael eu nodi wrth wneud trefniadau contractio a bod gofynion gweithredol y contract yr un fath â'r gofynion sydd ar y sefydliad i gydymffurfio â safonau perthnasol, i'r graddau eu bod yn gymwys i'r contract dan sylw.

Gweithgaredd: Paneli cynghori

Daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylid pennu safon neilltuol yn ymwneud gydag agendau, cofnodion a phapurau eraill ar gyfer cyfarfodydd, cynadleddau neu seminarau sy'n agored i bersonau. Yn achos Gweinidogion Cymru dylai'r safon hefyd gyfeirio at baneli cynghori.

Gweithgaredd: Ymchwiliadau cyhoeddus a gwrandawiadau

Oni bai bod Gweinidogion Cymru o'r farn bod safonau 30 – 33 yn rhoi cyfle i'r dinesydd ddefnyddio'r Gymraeg mewn cysylltiad ag ymchwiliadau cyhoeddus a gwrandawiadau, dylid pennu safon neilltuol drwy reoliadau ar gyfer gwneud hynny.

Gweithgaredd: Llysoedd a Thriwlynlysoedd

Er ei bod yn bosibl dadlau bod safonau 26 – 29 yn mynd i'r afael yn rhannol gyda gweithgareddau'r triwlynlysoedd Cymreig mae hefyd yn briodol i Weinidogion Cymru lawn ystyried perthnasedd adran III, Deddf yr Iaith Gymraeg 1993 (y Ddeddf) a phennu safonau sy'n cynnig cysondeb profiad i unrhyw un a fyddai'n rhan o achos mewn Tribiwnlys Cymreig ag a fyddai pe cynhelid yr achosion hynny o dan delerau Rhan III y Ddeddf (22 – 24).

Gweithgaredd: Codi ymwybyddiaeth o wasanaethau Cymraeg sydd ar gael

Dylid pennu'r gofynion canlynol ynghlwm wrth safonau 74–76 gan y byddai hynny'n cryfhau'r cysyniad o gynnig rhagweithiol. Daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylai'r safonau dan sylw gael eu diwygio ar sail y dystiolaeth a dderbyniwyd gan y cyhoedd. Roedd y dystiolaeth yn pwysu am wasanaethau Cymraeg a gynigiwyd yn rhagweithiol. Mae rhai o'r pwyntiau a nodir islaw yn faterion sy'n seiliedig ar gynnwys cynlluniau iaith Gymraeg neu'r ddyletswydd yn adran 12, Deddf yr Iaith Gymraeg 1993.

Rhaid i'r sefydliad:

- o ddatgan ym mha ffurf y bydd yn rhoi cyhoedduswydd i'r gwasanaethau Cymraeg a gyflenwir ganddo
- o ddatgan yn gyhoeddus beth yw'r trefniadau ar gyfer goruchwylio, annog, galluogi, hwyluso neu gefnogi defnyddio'r gwasanaethau Cymraeg a gynigir
- o wneud addewid cyhoeddus y bydd yn cyflwyno gwasanaeth yr un mor safonol yn yr iaith Gymraeg ag yn yr iaith Saesneg
- o amlygu'r weithdrefn gwyno mewn cysylltiad â safonau'r Gymraeg a rhoi enw'r sawl y gellir cysylltu â hwy
- o ddisgrifio pa gamau y bydd y sefydliad yn eu cymryd i geisio adborth am brofiadau gwasanaeth cyfrwng y Gymraeg
- o ei gwneud yn glir i bersonau, drwy ddulliau ysgrifenedig ac ar lafar, bod gwasanaeth Cymraeg ar gael ac mai'r darparwr sy'n gyfrifol am gynnig dewis iaith bob tro y daw personau i gyswllt â'r sefydliad.

Safonau Llunio Polisi

Gweithgaredd: Gwaith ymchwil

Dylai Gweinidogion Cymru bennu safon neilltuol drwy reoliadau ar gyfer ei swyddogaethau sy'n ymwneud â gwaith ymchwil. Dylai adlewyrchu ymrwymïadau cyfredol y cynllun iaith Gymraeg.

Gweithgaredd: Deddfwriaeth

Dylai Gweinidogion Cymru bennu safon neilltuol drwy reoliadau ar gyfer ei swyddogaethau sy'n ymwneud â Deddfwriaeth ac is deddfwriaeth a wneir yng Nghymru ac ystyried hefyd unrhyw ddeddfu sy'n digwydd ar y cyd gyda'r DU.

Safonau gweithredu

Yn ychwanegol at yr hyn sydd ganddynt yn y safonau arfaethedig dylai Gweinidogion Cymru bennu safonau gweithredu sy'n cwmpasu ac yn adlewyrchu'r cyd-destun ieithyddol a geir o fewn holl swyddfeydd y sefydliad dan sylw, gan sicrhau nad oes lleihad mewn buddiant i ddefnyddwyr y Gymraeg wrth symud oddi wrth gynlluniau iaith i safonau. Dylai Gweinidogion Cymru roi sylw i'r materion isod gyda golwg ar bennu safonau. Mae'r materion isod yn adlewyrchu amrediad y dystiolaeth a gasglwyd wrth wirio cynnwys cynlluniau iaith Gymraeg.

- o gweinyddiad mewnol: polisi iaith swyddogol y gweithle – gydag amrediad o raddfeydd polisi ynghlwm wrth hynny e.e. Cymraeg yn unig, Cymraeg fel prif iaith, y ddwy iaith yn ieithoedd swyddogol;
- o ymrwymïadau iaith wrth ddelio ag ysgolion;
- o polisi ar gyfrwng iaith wrth ymwneud ag aelodau etholedig gan gyflenwi a gweinyddu yn unol â dewis iaith yr aelod
- o hyfforddiant galwedigaethol yn unol â pholisi iaith y sefydliad
- o canllawiau yn nodi'r disgwyliadau gweithredol ac ymarferol wrth i sefydliad weinyddu'n fewnol (o ran iaith); cynllun a thargedau er mwyn hyrwyddo cyfle i ddefnyddio'r Gymraeg wrth y gwaith; cynlluniau i annog a chefnogi staff i ddefnyddio'r Gymraeg ac i goleddu diwylliant cadarnhaol tuag at ddefnydd mewnol o'r Gymraeg.

Dylai Gweinidogion Cymru bennu'r safon ganlynol drwy reoliadau:

Rhaid i'r sefydliad gynnwys parth Cymraeg ar y fewnwyd sy'n cynnig deunyddiau cymorth i hwyluso a chefnogi defnyddio'r Gymraeg.

Safonau hybu

Daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylai safon hybu rhif 124, sy'n rhoi dyletswydd ar sefydliad i baratoi a chyhoeddi strategaeth hefyd osod dyletswydd arnynt i gyplysu'r strategaeth honno â chynlluniau strategol a chorfforaethol y sefydliad.

Daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad fod yn rhaid i strategaeth hybu Gweinidogion Cymru roi sylw i'r meysydd canlynol (heb gyfyngiad) gan fod y themâu hyn wedi eu cynnwys mewn strategaeth genedlaethol statudol:³⁶

- trosglwyddo iaith o fewn teuluoedd;
- plant a phobl ifanc;
- addysg a sgiliau;
- hybu'r Gymraeg o fewn cymunedau;
- gweithio gyda sectorau neu gyrff eraill;
- seilwaith ac ymchwil.

Safonau cadw cofnodion

Yng nghyswllt safon 126, daw Comisiynydd y Gymraeg i'r casgliad y dylid pennu'r safon honno ar ffurf sy'n gyson â'r safonau cadw cofnodion eraill. Gan ystyried y gall Gweinidogion Cymru bennu safonau mewn perthynas â gweithgareddau ychwanegol, dylid osgoi cynnwys rhestr o'r math hwn. Mae'r safon, fel y'i cyflwynwyd yn nogfen Llywodraeth Cymru, wedi hepgor digwyddiadau cyhoeddus o'r rhestr.

Yn unol ag adran 44 y Mesur, hysbysiad cydymffurfio yw hysbysiad a roddir i sefydliad gan y Comisiynydd sy'n ei gwneud hi'n ofynnol iddynt gydymffurfio â safon neu â'r safonau. Nid oes rheidrwydd y bydd hi'n ofynnol i sefydliad gydymffurfio â phob safon a wnaethpwyd yn benodol gymwys iddo mewn rheoliadau. Gan ystyried hynny, dylai Gweinidogion Cymru addasu geiriad y safonau cadw cofnodion er mwyn adlewyrchu'r ffaith mai hysbysiad cydymffurfio yw'r teclyn sy'n ei gwneud hi'n ofynnol i sefydliad gydymffurfio â safon neu â'r safonau.

Dylai Gweinidogion Cymru bennu safonau cadw cofnodion mewn perthynas â'r isod drwy reoliadau:

- Cofnod yn dangos bod y dyletswyddau i gydymffurfio â safonau sydd mewn grym a'r trefniadau cysylltiedig i'w gweithredu wedi eu nodi ar lefel uchaf y sefydliad a'u bod yn dwyn awdurdod llawn y sefydliad wrth eu gweithredu
- Cofnod o'r rhai hynny sy'n ysgwyddo'r cyfrifoldeb am gydlynu holl agweddau gweithredol cydymffurfiaeth y sefydliad gyda safonau
- Cofnod o gymwysterau cyfieithwyr sy'n gwneud gwaith ar ran y sefydliad.

8. Y camau nesaf

Wrth ddarparu'r adroddiad safonau hwn mae Comisiynydd y Gymraeg wedi ystyried yr holl ymatebion a gyflwynwyd i'r ymchwiliad safonau. Caiff yr adroddiad hwn ei gyflwyno i'r isod yn unol ag adran 64 (4) Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011:

- o pob person perthnasol
- o Panel Cyngori Comisiynydd y Gymraeg
- o pob person a gymerodd rhan yn ymgynghoriad y Comisiynydd yn unol ag adran 63;
- o Gweinidogion Cymru.

Ochr yn ochr ag ymchwiliadau safonau Comisiynydd y Gymraeg, disgwylir i Weinidogion Cymru gynnal asesiadau effaith rheoleiddiol mewn perthynas ag is-ddeddfwriaeth berthnasol y maent yn bwriadu ei gwneud, gan ddefnyddio eu pwerau is-ddeddfwriaethol eu hunain.

Noda Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006 mai Aseiad Effaith Rheoleiddiol yw'r isod:

A regulatory impact assessment is an assessment as to the likely costs and benefits of complying with relevant Welsh subordinate legislation.³⁷

Yn hyn o beth, gall Aseiad Effaith Rheoleiddiol gael ei ystyried:

- o yn broses i helpu Gweinidogion Cymru ystyried effaith y rheoliad arfaethedig ar fuddiannau unigolion, grwpiau, sefydliadau ac ati
- o yn gyfrwng i alluogi Gweinidogion Cymru i bwysu a mesur costau a manteision yr holl opsiynau sydd ar gael iddynt cyn gweithredu polisi; ac
- o yn fodd o gyflwyno'r dystiolaeth berthnasol ar effeithiau cadarnhaol a negyddol ymyriadau o'r fath at ddibenion craffu ar y dystiolaeth honno.³⁸

Bydd disgwyl i Weinidogion Cymru ystyried y dystiolaeth a gasglwyd ganddynt at ddibenion yr aseiad effaith rheoleiddiol, ochr yn ochr â chasgliadau Comisiynydd y Gymraeg mewn adroddiad safonau wrth benderfynu a ddylent arfer y pwerau sydd wedi eu rhoi iddynt o dan Ran 4 Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 ai peidio.

Cadarnhaodd Y Gwir Anrh Carwyn Jones AC, Prif Weinidog Cymru mewn datganiad ysgrifenedig ar 21 Hydref 2013 y rhagwelir ar hyn o bryd y daw'r rheoliadau i rym fis Tachwedd 2014, a hynny wedi dadl a phleidlais ar gymeradwyo'r rheoliadau yng Nghyfarfod Llawn y Cynulliad Cenedlaethol.

Atodiad A – Rhestr o'r ymatebwyr i'r ymchwiliad safonau

Isod ceir rhestr o'r person(au) perthnasol y cynhaliwyd ymchwiliad safonau mewn perthynas â hwy, y Panel Cyngori ynghyd ag aelodau'r cyhoedd a oedd yn fodlon inni gyhoeddi eu sylwadau.

Personau perthnasol

Gweinidogion Cymru

Aelodau'r cyhoedd

Enfys Jones
Amelia Davies
Delyth Hughes
Harri Bryn Jones
Elan Grug Muse
Huw Thomas
Rhodri Jones
T Roberts
William Lewis
Thomas Howard Thomas
Menna Jones
Bethan Jones
Wyn Hobson
Elwyn Vaughan
Nia Besley
Nic Daniels
Tryfan Williams
Jina Gwyrfai
Geraint Jones
Clive James
Sioned Williams
Allan Wynne Jones
Iago ap Steffan
Marc Jones
Liza Jones
Gareth Thomas

Michael Bacigalupo
Lloyd Evans
Glenn Wall
Shon Wyn Hughes
Gaynor Hughes
Mathew Rees
Ffion Hughes
Robert Williams
Jacques Protic
Ellen Andrew
Ivoreen Williams
Gwyneth Owen
Dewi Rhys-Jones
Mr K Jones
Steve Evans
Yvonne Balakrishnan
Siwan Hywel
Ben Screen
Mared Ifan
Leighton Adams
Kathryn Tovey
Kelly Young
Michael Weedall
Beverley Lucas
Rhian Davies
Alun Pugh
Ffion Rhisiart
Lowri Jones
Ann Joyner
Ffion Rees
Bethan Shone
Carys Tudor
Huw Roberts
Frances Jones
Sarah Gwilym
Hari Powell
Linda James
Nia Wyn Jones
Einir Sion
Catrin Reynolds

Sioned Thomas
Neil Wyn Jones
Alun Thomas
Angela Marshall
Gwyn Morgan
Gwenda Roberts
Heledd Williams
Dewi Snelson
Mari Fflur
Rhidian Evans
Bethan Lewis
Iorwen Jones
Andrew Hawke
Gill Stephen
P Denning
Trefor Jones-Morris
Bryn Davies
William Schleising
Ifor Gruffydd
Julia Owens
Osian Rhys
Rhianon Hywel Jones
Ellen Roberts
Mererid Haf Roberts
Aaron
Manon Prysor Huws
Sian Howys
Sean Driscoll
Elwyn Hughes
Gwawr Davalan
Anthony Barry
Gareth Popkins
Edward Thomas
Mari Wynne Jones
Gareth Dobson
Paul Owen
Amanda Jaine Evans
Teresa Davies
Elin Wyn
Adam Jones

Powys Thomas
Angharad Rhys
Iago John
Mark A. Strong
Alan Baker
Parch. Emyr Wyn Thomas
Lydia Jones
Gregory Snelgrove
Dafydd Trystan
Hywel Wyn Jones
Alfred S Nathan
Eirian Conlon
Eryl Jones
Rhys Stephen

Sefydliadau/Mudiadau

Cymdeithas Cyfieithwyr Cymru
Undeb Cenedlaethol Athrawon Cymru
Dyfodol Defnyddwyr
Cymdeithas yr Iaith Gymraeg
Dyfodol i'r Iaith
Menter Iaith Maelor
Menter Iaith Maldwyn
Menter Iaith Sir y Fflint
Mentrau Iaith Cymru
Merched y Wawr
Mudiadau Dathlu'r Gymraeg
Grŵp Cynulliad Plaid Cymru
Prifysgol Bangor

Panel Cyngori Comisiynydd y Gymraeg

Dr Ian Rees
Gareth Jones
Yr Athro Gwynedd Parry